Pedagogická fakulta
Faculty of Education
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
University of South Bohemia in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér arteterapie

Bakalářská práce

Odraz sourozeneckého vztahu ve výtvarné produkci

Vypracovala: Mgr. Gabriela Nováková
Vedoucí práce: Mgr. Jana Kouřilová, Ph.D.

České Budějovice 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 7. 7. 2022 ……..

Gabriela Nováková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí práce, Mgr. Janě Kouřilové, Ph.D., za pomoc, odborné rady a poskytnutí cenných připomínek k vypracování této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem respondentům za výbornou spolupráci, důvěru a chuť tvořit.
V neposlední řadě bych ráda poděkovala mé sestře, protože i díky ní jsem si toto téma zvolila.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá možnostmi využití prvků arteterapie v oblasti sourozeneckých vztahů.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou vymezena specifika sourozeneckého vztahu, sourozeneckých konstelací a pohádek. Práce se podrobněji zabývá pohádkou O perníkové chaloupce, která sloužila jako výchozí bod pro práci s respondenty. Je zde zmíněna historie pohádky a interpretační potenciál, který tato pohádka nabízí.

Praktická část shrnuje arteterapeutickou práci s 5 respondenty. Je v ní popsáno, jak probíhal sběr dat a také jsou zde popsána zadání k jednotlivým tématům pro tvorbu.

V kapitole případových studií jsou uvedeny 4 případové studie respondentek. Tato kapitola shrnuje informace, které byly získány z rozhovorů s respondenty a porovnává to s obsahy, které lze najít v jejich obrázcích.

Klíčová slova:

sourozenci, sourozenecký vztah, pořadí narození, pohádky, výtvarný projev, kazuistika, arteterapie

ABSTRACT

The bachelor thesis explores the possibilities of using art therapy elements in the relationships between siblings.

The work is divided between a theoretical and a practical section. The theoretical part defines nuances in siblings' relationships, siblings' constellations, and fairytales. The work focuses on the fairytale Gingerbread house, which provides a base point for the fieldwork with respondents. The tale's history and interpretation potential are explored.

The practical section provides an overview of the art therapy fieldwork with 5 respondents. It describes the used data collection methods and elaborates on instructions given to respondents for their individual artwork.

In the section dedicated to case studies, 4 respondent cases are explored. It aggregates information collected during the interviews with respondents and compares them to the content, that is possible to find in their paintings.

Key words:

siblings, sibling relationship, birth order, fairy tales, developing of imaging, casuistry, art therapy

OBSAH

ÚVOD **8**
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA **9**
1.1. SOUROZENCI 9
1.1.1. SOUROZENECKÉ VZTAHY 9
1.1.2. SOUROZENECKÉ KONSTELACE 10
1.2. POHÁDKY 13
1.2.1. POHÁDKY SE SOUROZENECKOU TÉMATIKOU 15
1.2.2. POHÁDKA O PERNÍKOVÉ CHALOUPCE 15
2. EMPIRICKÁ ČÁST **20**
2.1. ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI 20
2.2. CÍL VÝZKUMU 20
2.3. VÝZKUMNÁ OTÁZKA 20
2.4. VÝBĚR VÝZKUMNÉHO VZORKU 21
2.4.1. BLIŽŠÍ INFORMACE O REPONDENTECH 21
2.5. METODY SBĚRU DAT 22
2.5.1. POUŽITÁ TÉMATA A TECHNIKY 23
2.6. ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU 26
2.7. PŘÍPADOVÉ STUDIE 27
2.7.1. Nela 27
2.7.2. Klára 36
2.7.3. Julie 42
2.7.4. Martina 49
2.8. CELKOVÉ SHRNUTÍ SOUROZENECKÉ TVORBY 57
3. VÝSLEDKY VÝZKUMU **60**
4. DISKUSE **63**
ZÁVĚR **64**

ÚVOD

Sourozenecký vztah bývá považován za jeden z nejdelších a trvá od narození až do smrti. Své sourozence si sami nevybíráme, nemůžeme si zvolit kolik sester a bratrů bychom chtěli a nemůžeme ani určit jací by měli být. Sourozenecký vztah je zkrátka výlučný, a možná i proto tak zajímavý a mnohdy komplikovaný.

Toto téma jsem si vybrala díky tomu, že sama mám mladší sestru, která patří do mého života, a i přes dětské neshody a hádky máme spolu hezký vztah. Bylo pro mě občas obtížné, porozumět tomu, že každá z nás je dost odlišná a některé věci vnímáme naprosto jinak, i přes to, že jsme byly vychované stejnými rodiči.

Děti nemají na výběr, zda se svým sourozencem budou v kontaktu nebo nebudou. Dospělí už tuto možnost mají. My se sestrou nejsme v každodenním kontaktu, a i přes to, že by naše komunikace mohla být určitě lepší, tak si rozumíme. Řešíme spolu maličkosti i vážná témata a problémy. Zajímá mě, jak svůj sourozenecký vztah vnímají ostatní lidé. Zda jsou pro ně sourozenci jen lidé, kteří jim přišli do života jako mnoho dalších, nebo jsou to lidé, kteří patří do nejužšího kruhu jejich blízkých.

Ve své bakalářské práci se zabývám sourozeneckými vztahy mezi předem vybranými respondenty v podobné věkové kategorii a především tím, jak se jejich vztahy se svými sourozenci odráží v jejich výtvarné produkci.

V teoretické části vymezuji základní pojmy, které jsou důležitým úvodem do sourozenecké tématiky. Dále informuji o pohádce O perníkové chaloupce. Skrz sondu do historie tohoto příběhu a několik různých verzí příběhu od různých autorů nastiňuji základní i vedlejší dějovou linku příběhu. Pohádka O perníkové chaloupce byl odrazový můstek pro mě i pro všechny respondenty, kteří se studie zúčastnili a bylo to tedy první téma naší společné arteterapeutické práce, proto jsem v teoretické části uvedla i základní myšlenky, jak s tímto příběhem arteterapeuticky pracovat a pro jakou klientelu je toto téma vhodné.

V praktické části se věnuji analýze dat získaných z tvorby a interpretačních rozhovorů s respondenty. První zadané téma bylo tradiční, hojně používané při rožnovské arteterapii. Druhé téma nebylo definované předem a vzešlo až po setkání s prvními třemi respondenty. Jako druhé téma jsem vybrala malbu Rozkvetlých keřů, abych se dozvěděla, jak vnímají respondenti sebe, ale i své sourozence a jaký podle nich mají vzájemný vztah. Třetí téma byla volná malba na téma My dva/my dvě se zaměřením na svého sourozence. Z těchto setkání jsem získala cenné informace, které jsem poté analyzovala a interpretovala

v závislosti na cílech bakalářské práce. Praktická část práce obsahuje kapitolu výsledky, ve které jsem shrnula popis naší arteterapeutické spolupráce a shrnula nejdůležitější poznatky studie, která se zabývá odrazem sourozeneckých vztahů ve výtvarné tvorbě.

1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1. SOUROZENCI

Každého jedince v jeho životě ovlivňuje rodina. Ta, ze které pochází, i ta, kterou později v životě sám zakládá. Rodinnými vztahy získáváme naučené vzorce chování, které nás ovlivňují v nejrůznějších oblastech života. A na tom, jak řešíme různé situace, jak komunikujeme s lidmi nebo jak například řešíme problémy se podílí jak rodiče, tak další členové naší primární rodiny (Kožená, 2009). Důležitým vztahem v životě každého z nás je sourozenecký vztah, a to i tehdy pokud je člověk jedináčkem, protože tito jedinci kolem sebe také vnímají sourozenecké vztahy a jak píše Sohni (2019) nelze jedináčkům přisuzovat obecně jiné vlastnosti než lidem se sourozenci. Prekop (2002) uvádí, že i oni mohou v jisté míře čerpat ze vztahů s dětmi a sourozenci z jiných rodin.

Je důležité podotknout, že každé dítě vyrůstá v rozdílných rodinných podmínkách, a to i sourozenci, kteří pocházejí ze stejné rodiny. Atmosféra rodiny je pro každého sourozence naprosto jiná (Adler, 1999).

1.1.1. SOUROZENECKÉ VZTAHY

Sourozenecké vztahy se proměňují v čase a formují se celý život. Osobnost dítěte utváří rodiče, případně pečující osoby, ale i další blízké osoby. Důležité jsou jak vztahy vertikální, kam by patřili rodiče, prarodiče, učitelé a další nadřízené osoby, tak i vztahy horizontální. Mezi horizontální vztahy patří právě vztahy se sourozenci, ale také s vrstevníky a kamarády. Z horizontální vztahové zkušenosti se sourozencem, jedinci čerpají zkušenosti po zbytek svého života. Právě i proto, mohou mít jedináčci problém s adaptací v kolektivech, a to jak v těch dětských, tak i později v těch dospělých (Sakař, 2014).

Sourozenci mají tu výhodu, že celé dětství mezi sebou trénují, a to především sociální chování. Podle toho, jaké pořadí v rodině zaujímají se musí přizpůsobovat svému sourozenci. Někdy se před ním musí hájit, jindy svého sourozence chránit. Musí se s ním dělit, soupeřit s ním, někdy prohrávat a jindy vyhrávat. Musí si najít vlastní pozici a umět se hájit i samo, protože rodiče nejsou vždy těmi, kdo vyřeší situaci mezi sourozenci (Prekop, 2002).

O tom, jaký je sourozenecký vztah do značné míry rozhodují rodiče a jejich výchova.

Patří sem chování, které je vědomé a rodiče tedy svým záměrným působením děti vychovávají. Dále sem také patří chování, které vychází z jejich nevědomí. Mohou to být vzorce chování, které si rodič přinesl z výchovy jeho rodičů. Dítě vnímá veškeré chování jeho rodičů a všímá si toho, jak se vztahují k ostatním, především jak se chovají k jeho sourozencům a jak s nimi jednají (Sakař, 2014).

Dalším faktorem sourozeneckého vztahu je pořadí v rodině, věkový rozdíl a pohlaví dětí.

1.1.2. SOUROZENECKÉ KONSTELACE

Sourozenecké konstelace se zabývají pořadím sourozenců v rodině.

Leman (2016) vysvětluje sourozenecké konstelace jako místo, které má jedinec v rodinné linii. Podle něj naše pořadí mezi sourozenci přímo ovlivňuje to, kým jsme, jaké navazujeme vztahy s přáteli, kolegy i blízkými osobami i jak řešíme problémy.

Prvorozený

„Je důležité, že první dítě se na chvíli ocitá v postavení jedináčka a později je této pozice zbaveno“ (Adler, 1999, s. 103).

U prvorozených dětí se klade veliký důraz na výchovu, pro rodiče je vztah se svým prvním dítětem zcela nový, hledají cestu správné výchovy a pociťují strach, aby něco nezanedbali nebo neudělali špatně (Prekop, 2002).

Obecně se prvorozeným přisuzují dobré vlastnosti a často to bývají úspěšní lidé. Leman (2016) je označuje jako svědomité, systematické lidi. Mají dobré komunikační vlastnosti a uznávají autoritu. Podle něj jsou úspěšní lidé na vysokých pracovních pozicích často právě prvorození. Může to být tím, že na prvorozené děti jsou kladeny vysoké nároky a cíle ze strany rodičů. Po narození dalšího sourozence či více sourozenců na prvorozené připadá také veliká zodpovědnost ať už za práce v rodině nebo hlídání mladších sourozenců. Mezi znaky prvorozených patří perfekcionalismus, samostatnost, spolehlivost, smysl pro řád a pořádek, zaměření se na studium, systematičnost a další.

Prvorozené dítě, nějaký čas můžeme označovat i jako jedináčka. Po narození sourozence se z něj rázem stává dítě nejstarší. Alfred Adler označuje narození druhého dítěte do rodiny jako „sesazení z trůnu“ (Adler, 1999).

Dítě přichází o výlučný post v rodině. Nic neudělalo, stalo se to jen tím, že se narodil

další sourozenec, který si žádá pozornost rodičů. Sesazení z trůnu prožívá každý prvorozený subjektivně. Někteří mohou na svého nového bratra či sestru žárlit a rodiče by to měli chápat jako přirozený jev. Příchod nového sourozence nemusí vyvolat dramatické změny, pro prvorozeného to je ale vždy značná změna (Novák, 2007).

V rodině, ve které jsou dva sourozenci probíhá pomyslný boj o vedení. Soupeření mezi sourozenci je patrné hned od narození toho druhého a v projevech záleží především na věku prvorozeného. Během hádek a souboje se sourozenci snaží o prosazení a o pozornost rodičů. Díky tomu se učí, jak komunikovat a vyjednávat, také se učí, jak dosáhnout kompromisu. Zkouší zvládat svůj vztek a kontrolovat své emoce (Sohni, 2019).

Druhorozený a prostřední

„Víme, že druhé dítě pojímá život jako závod a že se snaží prvního předhonit“ (Adler, 1994, s. 31).

Druhorozené dítě vycítí, v čem a zda vůbec může se svým starším sourozencem soupeřit. Pokud usoudí, že by sourozence nepřekonal, snaží se realizovat zcela v jiné oblasti a často tak vznikají protiklady mezi sourozenci. Může se stát, že druhorozený cítí, že by mohl uspět ve stejné oblasti jako jeho starší sourozenec. Poté může proběhnout výměna rolí, kdy druhorozený pomyslně vyhraje nad prvorozeným. Soupeření je častější, pokud jsou děti stejného pohlaví. Pokud nejsou stejného pohlaví, sourozenecký model se zde podobá spíše dvěma prvorozeným. Chlapec i dívka se mohou plně realizovat ve svých oblastech a být tak nejlepší v dívčích a chlapeckých činnostech (Leman, 2019).

Jako o nejtěžší pozici v sourozeneckých konstelacích se mluví u prostředních dětí. Nemají výsadní postavení ani z jedné strany. Nejsou ani ti prvorození, kterým rodiče věnovali hodně péče, ale nejsou ani ti nejmladší, kteří by potřebovali nejvíce pozornosti. Často se u nich může objevovat pocit přehlížení. Z jejich pozice prostředníků se z nich v dospělosti stávají dobří vyjednavači a dokážou dobře vyjít s lidmi. Mezi jejich další dovednosti patří navrhování a dodržování kompromisů. Umí požádat o laskavost a zároveň jsou dobří v manipulaci (Novák, 2007).

Benjamínek

„Často se setkáváme s tím, že nejmladší sourozenec se stane nějakou prominentní osobou, ať už v dobrém, nebo špatném smyslu, často však váženou a silnou“ (Adler, 1994, s. 43).

Benjamínci jsou nemladší děti v rodině. Přichází do rodiny, kde už jsou další

sourozenci a rodiče mají část své kariery za sebou.

Novák (2007) píše, že benjamínci mohou být plánovaně přiváděni do rodiny jako „děti pro potěšení“. Rodiče již mají své hlavní cíle splněny a nejmladší dítě jím může pomoci zaplnit prázdno. Tyto děti označuje jako mazlíčky a na mazlíčky si každý v rodině udělá čas. Jsou to tedy děti, kterým se dostává lásky i rozmazlování. Většinou bývají extrovertní a baví nejen své členy rodiny. Bývají nejvíce obletovaní a jako nejmladší nesou nejméně zodpovědnosti. Rodiče mají tendenci u nich vyžadovat menší disciplínu než u jejich ostatních dětí.

Benjamínci bývají manipulativní a okouzlující. Jsou extrovertní, mají rádi lidi a nešetří lichotkami. Jsou aktivní a mají dobré obchodní schopnosti. Mohou působit jako předčasně dospělí (Leman, 2019).

Jedináček

Dřívější názory na jedináčky byly dosti negativní. Mluvilo se o nich jako o rozmazlených, sebestředných a sobeckých dětech.

Podle Nováka (2007) se modernější přístupy s tímto negativním označením jedináčků neztotožňují. Jedináčci mohou být ochuzeni o některé benefity, které jsou v rodinách, kde je více dětí. Nicméně záleží především na výchovném stylu rodičů. Rodiče, kteří mají pouze jedno dítě, mají více času a mohou využít i vyšších finančních prostředků k jeho výchově. Například své dítě mohou přihlásit na více zájmový kroužků, sportů nebo do jiných skupin, ve kterých se dítě dostane do interakce s dalšími vrstevníky. Nejvíce záleží na konkrétním dítěti, zda možnosti, kterých se mu dostane, plně využije. U jedináčků se tak mohou objevovat vlastnosti jako odpovědnost, svědomitost, dominance, asertivita a zaměření se na výkon.

Novák (2007) dále upozorňuje také na fakt, že určitá skupina rodičů se bojí negativního označení a negativních vlastností u svého dítěte tak moc, že dělají vše proto, aby z jejich jedináčka nevyrostl rozmazlený egoista. Jejich výchova může být příliš tvrdá a může to mít za následek opačný efekt. To znamená, že dítě chce být za každou cenu skromné, s každým se dělit a s každým vycházet. Nedokáže být dostatečně asertivní a sebevědomé.

1.2. POHÁDKY

Pohádky nás provázejí již od raných let. Dětem jsou nejenom před spaním předčítány nejrůznější pohádky, a to jak tradiční příběhy o Červené karkulce, Popelce, Jeníčkovi a Mařence a dalších, tak i pohádky aktualizované či moderní. Máme oblíbené a méně oblíbené pohádky a každému z nás se vybaví určitě hned několik pohádkových příběhů. Kde se ale tyto příběhy vzaly, jakou měly dříve podobu a komu byly určené, často nevíme. V této kapitole se stručně zaměřím na lidové pohádky, jejich znaky a funkce pohádek, které jsou pro část této práce důležité.

Lidová pohádka je epický folklorní žánr, který má bohatou historii. Slovník spisovného jazyka českého vykládá heslo pohádka jako „vyprávění (zpravidla lidové) o vymyšlených osobách a událostech, ve kterých působí kouzelné, nadpřirozené síly“ (Havránek, 1989, s. 208). Pohádky jsou tvořeny z původních dochovaných textů. Pojem lidová či folklorní pohádka pochází z prostředí, ve kterém se pohádka jako žánr objevovala. Příběhy kolovaly především mezi prostým lidem na vesnicích v lidovém prostředí.

Důležitým prvkem lidových pohádek je neintencionalita. Pohádky nebyly původně zaměřeny na dětského posluchače, a proto se v nich vyskytuje poměrně veliké množství erotiky, sexuality i smrti. Pro děti se tyto příběhy upravovaly a ve čtenářských, dětských edicích byly prvky nevhodné pro dětské uši zmírněny či zcela vynechány.

Šmahelová (1989) však uvádí, že ne všechny pohádky byly určeny původně dospělým. V oblasti folklorních pohádek existovaly pohádky určené výhradně dětským posluchačům. Zmiňuje především pohádky o zvířátkách, ve kterých se objevuje řetěz z dějových situací (O slepičce a kohoutkovi).

Děj pohádek je zpravidla chronologický, odehrává se podle časové souslednosti. Mezi důležité prvky pohádek patří etický kodex, na kterém jsou pohádkové příběhy vystavěny. Objevuje se v nich dobro, které bojuje proti zlu. Dobro vyhrává a zlo je potrestáno (Sirovátka, 1998). Bettelheim (2017) zmiňuje, že pomocí pohádek, morální výchovy a mravního jednání, kterému jsme v pohádkách svědci, se dítě implicitně učí porozumět světu, ve kterém si často může připadat zmatené. Pohádky se z psychoanalytického modelu lidské osobnosti zaměřují na vědomou, předvědomou a nevědomou mysl.

„Tím, že pojednávají o všeobecných lidských problémech, zejména těch, které zaměstnávají lidskou mysl, obracejí se k pučícímu já, podněcují jeho rozvoj, a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Děj příběhů dodává těmto pudovým tlakům přesvědčivou důvěryhodnost a podobu a současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky Já a Nadjá“ (Bettelheim, 2017, s. 12).

Bettelheim (2017) dále pojednává o důležitosti porozumět dějům, které se odehrávají v lidském vědomí, k tomu, aby se dítě dokázalo vypořádat i s tím, co se děje v jeho nevědomí. S nevědomím se děti seznamují přes denní snění. Tím, že o různých věcech bude dítě přemýšlet, různě je zkoumat a snít o nich, převede nevědomý obsah do roviny vědomých fantazií. A právě pomocí pohádek, které poskytují dětem prostor pro představivost a obrazy, se děti mohou lépe zorientovat ve svých denních snech a dát svému životu lepší směr. Jak uvádí Černoušek (2019, s. 78) „pohádkové vyprávění dokáže slovesnou obrazností vyjádřit to, co se děje ve vnitřním představovaném a fantazijním životě dětí“.

Žijeme v době, kdy se dospělí snaží děti ušetřit veškerých negativních vlivů a představovat jim svět v nejlepším světle. Dospělí se snaží před dětmi skrývat temnou stránku lidstva v domnění, že to dětem usnadní život a nezpůsobí jim to negativní zážitky.

Bettelheim (2017) ve své knize zajímavým způsobem spojuje Freudovu základní myšlenku a pohádky. Uvádí, že podle Freuda je k dosažení vlastního smyslu bytí nezbytné, postavit se k boji a přijmout i ty negativní stránky našeho života a celého našeho bytí. Stejně tak v pohádkách se hrdina nedává na útěk, ale svádí náročný boj se vším, co mu život připraví, staví se k boji a když překoná nepříjemné a nebezpečné situace, nakonec zvítězí. Pohádka dává dětem návod v symbolické rovině, jak si s náročnými životními situacemi poradit, jak je překonat a jak se posunout ve svém vývoji do dospělosti. Díky pohádkám čtenář nabývá pocitu, že dobrý život je dosažitelný, a to i přes všechny útrapy, se kterými se musí v určitých stádiích života vypořádat. Pohádky jsou stručné a zřetelné, postavy jsou charakterizovány jasně a mnohdy až černobíle. Dítě pociťuje dobro a zlo, které je součástí všech pohádek. Zároveň se setkává s tím, že dobro a zlo se objevuje současně a v každém z nás je přítomno obojí. Čtenář se ztotožňuje s hrdinou, který je pro něj svým chování přitažlivý. A právě tato identifikace v pohádkách je tak důležitá, protože nám pomáhá utvářet morální postoj v životě. Pohádka je zábavná, podporuje ale také sebereflexi a osobní růst.

1.2.1. POHÁDKY SE SOUROZENECKOU TÉMATIKOU

V pohádkách vystupuje vždy hlavní postava či několik hlavních postav. V mnoha příbězích jsou podrobně vykresleny společenské a rodinné poměry. Zda postava pochází z chudé či bohaté rodiny, zda má oba rodiče nebo žije například jen s otcem, který si našel novou ženu, zda má hlavní postava sourozence a jak jsou staří. V této práci se zabývám především sourozeneckým vztahem, proto jsem hledala příběhy, ve kterých se objevují sourozenci.

Mezi asi nejznámější pohádky, ve kterých je sourozenectví důležitým prvkem, mohou patřit: Pohádka o perníkové chaloupce, Popelka, Byl jednou jeden král. Z novějších a moderních pohádek například Tři bratři od Jana Svěráka. Za zmínku stojí bezpochyby i animované a světově úspěšné pohádky ze studia Disney a Pixar jako jsou Úžasňákovi, Ledové království nebo například Já, padouch.

1.2.2. POHÁDKA O PERNÍKOVÉ CHALOUPCE

Pro tuto práci jsem si vybrala pohádku O perníkové chaloupce, ve které vystupují sourozenci Jeníček a Mařenka. Domnívám se, že téměř všichni tuto pohádku někdy slyšeli. Je to příběh, který má mezi pohádkami své tradiční místo už mnoho let.

S tématem Perníkové chaloupky se často pracuje i při rožnovské arteterapii. Toto téma v sobě nese poměrně široký prostor pro interpretaci symbolů a obsahů. Téma je vhodné pro klienty s poruchami příjmu potravy, ale také pro klienty se sklony k závislostem. Jako dalším interpretačním obsahem v pohádce je sourozenecký vztah Jeníčka a Mařenky, téma je tedy vhodné i pro řešení sourozeneckých vztahů.

„Se stromu dívala se kolem dokola, když viděla zdaleka světýlko, zavolala na Honzíčka, aby se už nebál, slezla dolů, a v tu stranu, kde světlo viděla, se dali. I přišli z lesa ven, na zelenou louku; na té louce viděli hezkou chaloupku a ta chaloupka byla perníková“ (Němcová, 1958, s. 34).

Tato pohádka je známá pod několika názvy. Bratři Grimmové vyprávějí příběh o Jeníčkovi a Mařence (německy Hänsel und Gretel). Božena Němcová použila název Pohádka o perníkové chaloupce a vystupují v ní Mařenka a Honzíček. Dále se také můžeme setkat i s názvem Perníková chaloupka. Pro tuto práci budu používat název O perníkové chaloupce případně Perníková chaloupka.

Jak je pro lidové pohádky typické, existuje několik variant této pohádky. Stejnou pohádku můžeme najít v několika podobách, přepracováních a při psaní této práce a zajímání se o pohádku O perníkové chaloupce, jsem se setkala s několika různými podobami pohádky, které respondenti, ale i další lidé nezapojení do této studie znají. Hlavní dějová linka a celkové vyznění pohádky je téměř vždy stejné, nicméně okolnosti a postavy se mohou zcela lišit.

Příběh poprvé zapsal Ital Giambattista Basile, který žil v letech 1566–1632 a byl inspirací pro světově známé bratry Wilhelma a Jacoba Grimma. Právě jejich verze z roku 1812 je asi nejznámější a vycházelo z ní mnoho dalších zpracování (Carruthers, 2015). V českém prostředí pohádku převyprávěla například Božena Němcová ve své knize *Maličkým* z roku 1911. Všechny tyto verze pohádky mají společné usilování o přežití, které lze chápat jako **rituál dospívání**. Rodina má základní roli ve všech civilizacích, a právě rozpad tradiční rodinné jednotky způsobuje problémy v příběhu Jeníčka a Mařenky. Jejich rodiče se ocitli v tíživé ekonomické situaci a musí opustit své vlastní děti. Tato část příběhu se v různých variantách pohádky liší, a dokonce je i několik verzí samotných bratří Grimmů. Podstatné však je, že přes všechny útrapy a náročné životní situace, se kterými se musí děti vypořádat, se rodina nakonec shledává. Pohádka končí šťastně a čtenář si z ní odnáší ponaučení a také cenné rady (Carruthers, 2015).

Pro interpretaci příběhu budu vycházet stejně jako Bettelheim (2017) z varianty pohádky bratří Grimmů (viz příloha I.). Pro porovnání přikládám i verzi pohádky od Boženy Němcové (viz příloha II.). Při čtení dějové linky příběhu a výkladu od Bettleheima jsem pohádku rozdělila do osmi hlavních částí:

1. Pocit úzkosti z opuštění

Pohádka začíná velikou chudobou, kterou zažívají rodiče Jeníčka a Mařenky. Rozhodnou se proto odvést děti do lesa a nechat je tam. Děti rodiče uslyší, bojí se a pociťují úzkost. Podle Bettelheima (2017) **děti zažívají úzkost z toho, že je rodiče opustí**. Dává to do spojitosti s tím, že malé dítě, které se v noci probudí, tak pláče právě proto, že se cítí opuštěné, má hlad a bojí se, že se mu nedostane uspokojení. Matka je vnímána jako zdroj veškeré potravy, do této doby se o děti starala a dávala jim potravu, nyní už se o ně nemůže starat, a tak je posílá do lesa. Pro děti se stává nemilující a sobeckou osobou.

2. Obranné mechanismy – regrese a popření

Jeníček a Mařenka nepřijímají fakt, že by se bez rodičů mohli uživit sami, proto vymýšlí, jak se k rodičům vrátit co nejrychleji zpátky. Dětem se to poprvé povede, ale po jejich příchodu se situace bohužel nemění a oni opět musí odejít. Podruhé jejich pokus o návrat není úspěšný. Jeníček udělal chybu, místo toho, aby jako poprvé nasbíral bílé křemínky, které jim v noci ukázaly cestu, nebo se zaměřil na důležitá místa po cestě, na cestu rozdrobil chléb, který mu však sezobali ptáčci.

Pohádka ukazuje, že řešit náročné životní situace **obranným mechanismem regresí** a **popřením** není fungující cesta. Člověka to vrací do předchozího vývojového stádia, ve kterém si je jistější, nicméně tak není schopný vyřešit situaci, ve které se nyní nachází.

3. Orální žádostivost

Po druhém neúspěšném pokusu se cítí bezmocní, protože nedosáhli uspokojení díky potravě. Drobečky sezobali ptáčci a Jeníček a Mařenka si musí poradit jinak. Když jiný ptáček děti dovede k perníkové chaloupce, neváhají a začnou perníkovou chaloupku, která je absolutně láká, jíst a rozebírat. Rodiče je opustili z důvodu toho, že je nemůžou doma uživit, děti svým nekontrolovatelným pojídáním perníkové chaloupky ničí domov někoho dalšího a nenechají se zastavit ani hlasem, který se jich ptá: „Kdo mi to chroupá perníček?“. Své jednání svádí na větřík.

4. Chaloupka a matka jako symboly zdrojů potravy

Bettelheim dále vykládá perníkovou chaloupku jako **symbol matky**. Matka a její tělo dává základní potravu svému dítěti, perníková chaloupka také dává dětem potravu. V nevědomí je to ta milující matka, která se bezpodmínečně vydává svým dětem. Pokud se jedinec spoléhá jen na **symbiózu s matkou**, nemůže sám dosáhnout vlastní samostatnosti, individuální existence a nezávislosti (Bettelheim, 2017). Černoušek (2019) to nazývá destrukcí proti chaloupce (tedy proti matce), i proti dětem samotným, protože tímto návratem se jim zavírá cesta k **rozvoji nezávislosti a individualizace**.

5. Symbol zlé ženy

Ježibaba je v příběhu vykreslena jako symbol zla. Ježibaba chce vlastně udělat to stejné, jako děti dělají jí. Ony jí svým jedením ničí domov, ona je se svými kanibalistickými sklony chce upéct a sníst. Pro dítě je to důležité poselství. Potrestání ježibaby je v pohádce

dovolené, a to proto, že dospělí by měli svá pudová nutkání ovládat. Děti se to teprve učí pomocí **symbolů**, které čerpají právě i z pohádek.

6. Sebeovládání, chytrost a spolupráce

Jeníček a Mařenka rozpoznají zlé úmysly ježibaby a nakonec je to právě sebeovládání, chytrost a plánování co je zachrání. Jeníček se nenechává vykrmit a ježibabě ukazuje místo svého prstu kost. Mařenka, místo toho, aby vlezla do pece, vymýšlí lest na ježibabu, strká ji do pece a osvobozuje Jeníčka. Po **zvládnutí sebeovládání** a **překonání orální úzkosti**, sbírají perly a drahokamy, které ježibaba v chaloupce měla a vrací se domů.

7. Cesta domů jako symbolický přerod na samostatné děti

Za velice důležitou pasáž pohádky tak, jak ji vyprávěli bratři Grimmovi, považuji jejich cestu domů. Cestu zavalila veliká voda a děti se musejí dostat na druhý břeh. Tato pasáž může být díky vodě brána jako **symbolický přerod** dříve závislých dětí na rodičích na nezávislé a více samostatné děti.

Další důležitý moment je v samotném překonávání řeky. Mařenka uvidí kachničku, která by je mohla přes vodu převést, Jeníček, jako mladší sourozenec, chce, aby překážku překonali společně, jako tomu doteď vždy bylo. Mařenka je však chytřejší a ví, že je kachnička neuveze najednou. Děti tedy vodu překonávají každý zvlášť, což je opět v rovině symbolů pro malého čtenáře/posluchače velice důležité. Tato pohádka v sobě nese význam toho, že právě díky sourozenecké spolupráci se děti zachrání, ale také se musí začít spoléhat na vlastní sílu. V období, kdy dítě začíná chodit do školy by se mělo naučit spoléhat samo na sebe, uvědomovat si vlastní individualitu a zažívat úspěchy (Bettelheim, 2017).

8. Záchrana dětí a šťastný konec

Otec je po celou dobu příběhu upozaděn. Hlavními postavami jsou ženy. Zlá macecha i ježibaba představují obavu. Dobrou ženskou silou je v pohádce Mařenka, která je zachránkyní. Pro dítě je to poselství toho, že žena může být ničitelkou i zachránkyní. A nejenom díky Mařence se děti zachrání. Jednou je zachraňuje bratr, podruhé sestra. To dětem ukazuje, že nejenom matka či rodiče pomáhají, ale jsou to i vrstevníci, na které se mohou obrátit o pomoc (Bettelheim, 2017).

Odraz sourozeneckého vztahu v pohádce

Pro Jeníčka a Mařenku nastala situace, ve které byli spolu jen proto, že to jsou sourozenci. Museli vymyslet plán a situaci postupně začít řešit. Po malých krůčcích, které byly nejprve chybné a poté správné se společně probojovávali celým příběhem. V této pohádce se z pohledu sourozeneckého vztahu objevuje především kooperace. Pro sourozeneckou soutěživost či nevraživost zde není prostor, protože společně bojují proti svému okolí. Ať jsou to rodiče, kteří je vyhnali z domova, pocit hladu nebo zlá čarodějnice, která je chce sníst. Nicméně nevíme nic o tom, jaký mezi sebou měli sourozenecký vztah mimo tuto náročnou situaci.

Jiný sourozenecký vztah se objevuje například v pohádce O Popelce. Sourozenecký vztah Popelky a jejích nevlastních sester se nejeví jako harmonický. Ostatní sestry nemají Popelku rády, a dokonce mezi sebou soupeří. Nelze jednoduše srovnávat vztahy Jeníčka a Mařenky s Popelkou a jejími sestrami, protože děj pohádek je příliš rozdílný a postavy jsou ve zcela jiných situacích. Nicméně lze vnímat celkově odlišné klima mezi sourozenci v těchto dvou pohádkách.

2. EMPIRICKÁ ČÁST

2.1. ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI

Tato práce se zabývá sourozeneckými vztahy mezi předem vybranými respondenty a zkoumá podoby, jakými respondenti vyobrazují vztahy se svými sourozenci ve vlastních obrázcích. Celkem jsem oslovila 3 sourozenecké dvojice, tedy 6 respondentů. Podařilo se mi navázat spolupráci s 5 z nich. S každým respondentem jsem pracovala individuálně.

Pro svou výzkumnou studii jsem zvolila kvalitativní design. Výchozím bodem a odrazovým můstkem byla pohádka O perníkové chaloupce, kterou respondenti malovali a následně jsme si o jejich tvorbě povídali. Respondenti dále malovali ještě dvě další témata, která jsem zvolila až během naší spolupráce. A to především v závislosti na povaze respondentů, jejich přístupu a celé atmosféře.

2.2. CÍL VÝZKUMU

Obecným cílem této bakalářské práce bude zaměření se na vnímání sourozeneckého vztahu ve výtvarné tvorbě u respondentů, pocházejících z různých sourozeneckých vztahů a konstelací.

Cílem práce je zmapování vhodnosti tématu pohádky O Perníkové chaloupce jako výchozího bodu pro sourozenecká témata.

Dalším cílem je pak navrhnout témata k tvorbě, která jsou vhodná právě k řešení sourozeneckých vztahů v arteterapii. A zároveň hledat, jak korespondují obrázky respondentů s jejich verbálními výroky.

2.3. VÝZKUMNÁ OTÁZKA

V1: Jak dospělí respondenti, kteří mají jednoho sourozence, výtvarně ztvárňují téma pohádky O perníkové chaloupce?

V2: Jaká další témata, může nabídnout pohádka O perníkové chaloupce?

V3: Jak tito respondenti výtvarně ztvárnili další dvě sourozenecká témata? Lze v jejich obrázcích hledat podobné sourozenecké obsahy jako u tématu pohádky Perníková chaloupka?

2.4. VÝBĚR VÝZKUMNÉHO VZORKU

Výzkumný vzorek tvořilo celkem 5 respondentek. První sourozenecká dvojice se skládala ze dvou sester, které mají mezi sebou věkový rozdíl 7 let. Druhou sourozeneckou dvojici tvořily také dvě sestry, které mají mezi sebou věkový rozdíl 3 roky. Třetí sourozeneckou dvojici tvořila sestra s bratrem, jejichž věkový rozdíl je 5 let. Bohužel u poslední sourozenecké dvojice se mi z osobních důvodů respondenta nepovedlo společnou práci uskutečnit.

Pro výběr vzorku byl zásadním kritériem sourozenecký vztah. Zcela jistě by bylo možné spolupracovat i s jedináčky, dvojčaty, a i s více sourozenci v jedné rodině. Nicméně v rámci rozsahu této práce jsem vzorek zúžila na respondenty, kteří mají právě jednoho sourozence. Chtěla jsem, aby se studie zúčastnili respondenti s různými sourozeneckými konstelacemi. Také pro mě bylo důležité, abych měla jistotu jejich spolehlivosti, proto jsem vybírala z lidí, se kterými jsem se již někdy setkala. Nejprve jsem se chtěla zaměřit převážně na sourozenecké vztahy u dětských respondentů, nicméně když jsem zjišťovala, jaké mám možnosti, zvolila jsem vzorek respondentů sestavený z žen ve věku 27 a 28 let a jejich sourozenců, kteří nejsou mladší ani starší více než 7 let. Výzkumný vzorek nebyl široký, a proto jsem se rozhodla respondenty omezit věkem, abych měla alespoň podobnou skupinu respondentů.

Někteří autoři uvádějí, že sourozenci, kteří mezi sebou mají veliký věkový rozdíl, mohou vyrůstat jako dva jedináčci. Například Leman (2016) uvádí, že se tento jev může objevovat po pěti až šesti či více letech. Novák (2007) upozorňuje, že sedm let a více vytváří generační rozdíl mezi sourozenci. Z toho důvodu jsem nechtěla, aby věkový rozdíl mezi jednotlivými sourozeneckými dvojicemi byl větší než 7 let. Největší věkový rozdíl mezi respondenty byl 7 let a nejmenší 3 roky.

2.4.1. BLIŽŠÍ INFORMACE O REPONDENTECH

První sourozenecká dvojice

Nela je 28letá datová analytička, má vystudované vysokoškolské vzdělání. Její o 7 let starší sestra Klára je povoláním manažerka finančního provozu. Obě žijí v hlavním městě, pocházejí z rozvedené rodiny, mají otce, který nyní také žije v hlavním městě.

Druhá sourozenecká dvojice

Julie je 27letá studentka doktorského studia, její sestra Martina je o 3 roky mladší a studuje magisterské studium. Obě pochází z úplné rodiny, každá pobývá v jiném městě České republiky a v době této studie dokonce obě na několik měsíců žily v jiných zemích Evropy. Rodiče nejsou rozvedení a žijí v rodném městě respondentek.

Třetí sourozenecká dvojice

Evě je 27 let, povoláním je doktorka na pediatrické klinice. Její bratr Michal je o 5 let starší a povoláním je zdravotnický záchranář. Pochází z úplné rodiny. Eva, Michal a jejich rodiče žijí ve třech různých městech.

První sourozenecká dvojice	**Nela**	28 let	datová analytička
	Klára	35 let	manažerka finančního provozu
Druhá sourozenecká dvojice	**Julie**	27 let	studentka doktorského studia
	Martina	24 let	studentka magisterského studia
Třetí sourozenecká dvojice	**Eva**	27 let	doktorka na pediatrické klinice
	Michal	32 let	zdravotnický záchranář

Tabulka 1 – základní informace o sourozeneckých dvojicích (jméno, věk, povolání)

2.5. METODY SBĚRU DAT

Při sběru dat jsem použila několik výzkumných metod. Nejprve respondenti malovali **tematické akvarely** a poté následoval **rozhovor s respondenty**. Od každého respondenta (kromě Michala, který se nakonec zúčastnit nemohl a pracovala jsem tedy pouze s jeho mladší sestrou) jsem získala tři tématické akvarely a tři rozhovory. Celkem jsem tedy získala 15 obrázků a rozhovorů. Při rozhovorech jsem měla souhlas s nahráváním, abych se k našemu povídání mohla později vracet.

Při rozhovorech nad obrázky jsem se respondentů dotazovala zejména na následující

témata: na celkový pocit z tvorby. Bavili jsme se o tom, co se v jejich obrázcích děje. Mé otázky směřovaly jak k topografii obrázku, tak jsem se snažila navrhovat otázky i v podobě metafor a přirovnání. Z větší části jsem se zaměřovala na sourozence, kteří v obrázcích byli namalovaní, dále jsem se doptávala, jak to mají oni v jejich sourozeneckých vztazích.

2.5.1. POUŽITÁ TÉMATA A TECHNIKY

Výtvarné zpracování témat akvarelovou technikou probíhalo v domácím prostředí buď u respondentů nebo u mě doma. Se třemi respondentkami (Nelou, 28; Julií, 27; Evou, 27) jsem se setkala osobně, jsou to moje známé a pro studii jsem si je vybrala i proto, že se samy aktivně zajímaly o téma sourozenců. Věděla jsem, že budou ochotné si na toto téma povídat.

Další dvě respondentky (Klára, 35; Martina, 24) se kvůli koronavirovým opatřením nebo několikaměsíčnímu pobytu v zahraničí mohly studie zúčastnit pouze v online prostoru. S těmito dvěma jsem se také již znala, ale o poznání méně než s Nelou, Martinou a Evou.

Právě díky tomu, že jsem všechny respondenty znala osobně již dříve, nemusela jsem se při našich setkáních potýkat s překonáváním osobních bariér, jak zmiňuje Hendl (2005).

Všem účastníkům, kromě jedné respondentky v zahraničí, jsem poskytla stejné kvalitní akvarelové čtvrtky, vodové barvy i štětce. Témata k malbě jsem jim vždy zadala ústně. U prvních tří (Nely, Julie a Evy) jsem byla přítomna po celou dobu jejich malby a rozhovor následoval hned po dokončení jejich akvarelů. U online přenosů jsem respondentkám (Kláře a Martině) zadala téma, poté měly čas na tvorbu a následně jsme se společně opět spojily a o obrázcích si povídaly.

Téma 1: pohádka O perníkové chaloupce

První téma jsem zadala velice stručně, a to namalovat pohádku O perníkové chaloupce za pomoci vodových barev na formát A3. Respondenti si mohli vybrat jakoukoliv část celého příběhu, jediným dalším zadáním z mé strany byl požadavek, aby jejich obrázek obsahoval Jeníčka a Mařenku, vše ostatní bylo zcela na autorech.

Proces tvorby trval přibližně 60 až 90 minut. Rozhovor na toto téma byl nejdelší ze všech, protože to bylo naše první povídání o jejich obrázcích, bavili jsme se i o jejich vztahu k malbě obecně a dalších úvodních informacích. Rozhovor k pohádce O Perníkové chaloupce trval přibližně 1 až 2 hodiny.

Téma 2: Rozkvetlé keře

Téma pro druhé setkání jsem zvolila takové, abych se dozvěděla více o tom, jak respondenti vnímají sami sebe, jak vnímají svého sourozence, ale také jejich vztah mezi sebou navzájem a jejich společným prostředím. Námět nabízí metaforické vyjádření jejich sourozeneckého vztahu.

K tématu, které jsem pojmenovala Rozkvetlé keře mě inspirovala americká psychoterapeutka Violet Oaklander, která se specializovala na psychoterapii s dětmi a dospívajícími. Ve své knize Třináct komnaty dětské duše popisuje techniku imaginace od J. Stevense, nazvala ji Růžový keř. Oaklander (2020) popisuje tuto techniku jako vhodnou pro děti, které zaujímají obranný postoj a jsou uzavřené. Technika je vhodná pro uvolnění a vstup do světa neomezených možností.

Moji respondenti nezaujímali obranný postoj, nicméně s arteterapií ani s malováním nemají moc zkušeností, proto jsem zvolila téma, ve kterém se mohli více uvolnit a přesunout do světa fantazie, ale zároveň stále zůstávali u sebe samých.

K části zadání jsem přečetla text (s malými změnami) od Violet Oaklander (viz příloha č. III.), druhou část jsem přidala, aby se téma co nejvíce hodilo pro mou studii o sourozencích. Téma Růžového keře mi přišlo vhodné, nechtěla jsem, aby respondenti měli pocit, že na nich zkouším známý Baum test, proto se mi líbil motiv keře, nikoli stromu.

Zbytečně zavádějící pro mě bylo předem určení druhu keře, tedy růžového. Téma jsem proto změnila na rozkvetlý keř. I samotná autorka se jednou otázkou dotazuje, zda jsou růžovým keřem, či něčím jiným. S touto otázkou ale přichází až později. Myslím, že posluchači se tvoří představa o jeho keři od samotného začátku poslechu, a proto jsem respondenty nechtěla limitovat druhem keře.

Respondenti si měli zavřít oči, soustředit se na sebe a představit si, že jsou rozkvetlým keřem. Následně jsem jim přečetla zadání od Oaklander, ve kterém jsem upravila růžový keř na rozkvetlý keř.

Dále jsem respondenty vybídla k tomu, aby si představili, že vedle nich stojí další keř – jejich sourozenec. A opět jsem se jich ptala na otázky, na které jsem zatím nečekala odpověď. *Jaký je ten keř? Jaký druh rozkvetlého keře to je? Je větší? Menší? Je bohatý? Jaké má květy?* a tak dále.

Následně jsem je vyzvala, až budou připraveni, aby otevřeli oči a oba keře pomocí vodových barev na formát A3 namalovali.

Celá tvorba i se čtením zadání trvala přibližně 45 až 60 minut. Když své malby

respondenti považovali za hotové, vedli jsme krátký rozhovor nad jejich obrázkem. Vyzvala jsem je, aby svůj obrázek popisovali nejprve v první osobě, když mluvili o sobě jako o keři. O druhém keři, tedy o svém sourozenci pak už mluvili ve třetí osobě. Rozhovor trval přibližně 20 minut.

Téma 3: My dva

Pro třetí a poslední téma, které jsem s respondenty v této studii uskutečnila, jsem hledala námět, který by byl co nejvíce volný a přitom inspirativní a zároveň se stále držel sourozeneckého tématu. Prvním třem respondentkám jsem dala možnost výběru z několika témat, která jsem měla předem připravená. Chtěla jsem téma, ve kterém budou, na rozdíl od těch dvou předešlých, už konkrétní postavy jich samotných a jejich sourozenců.

Navrhovaná témata:

Zážitek s mojí sestrou/ zážitek s mým bratrem – zde byla možnost vrátit se do minulosti, případně až do dětství a malovat konkrétní zážitek, který spolu sourozenci zažili. Přímo toto téma nebylo pro tvorbu vybráno, nicméně několik z respondentů malovalo právě jejich konkrétní zážitek, který prožili se svým sourozencem.

My dva/my dvě – téma, které poskytuje široký prostor. Respondenti mohli namalovat cokoliv, co se týkalo jich a jejich sourozenců. Je vhodné pro klienty, kteří jsou rozhodní, dokážou pracovat se svou fantazií i vzpomínkami. Naopak je méně vhodné pro nerozhodné jedince, a pro ty, kteří se svým sourozencem netráví či nestrávili moc času. Toto téma bylo použito při tvorbě s respondenty.

Sourozenci na Měsíci – tento námět k tvorbě jsem měla připravený pro ty, kteří by nechtěli z jakéhokoliv důvodu malovat reálný zážitek z minulosti, ani ze současnosti. Téma je myšlené jako metafora k možnému světu, ve kterém by se ocitli se svým sourozencem. Mohlo by být zadané jako představa: *Představ si, že jste se se svým sourozencem ocitli na Měsíci. Co je kolem vás? Je zcela na vás, co tam budete chtít dělat.*

2.6. ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU

Před samotným výzkumem jsem oslovila nejprve tři respondentky, poprosila je o spolupráci a informovala je o tématu i předběžném plánu celé studie. Následně jsem oslovila sourozence vybraných respondentek. Všichni respondenti měli informace o tom proč a jak byli vybráni a souhlasili s metodami výzkumu. Tedy s malbou témat vodovými barvami, interpretačním rozhovorem i nahráváním a následným přepisem jejich výpovědí. V celé práci nejsou uvedeny žádné informace, které by přímo odkazovaly na konkrétní osobu či instituci. V celé práci respondenty oslovuji jmény, ale v rámci zachování plného soukromí všech respondentů používám zcela náhodná jména, která nejsou spojena s žádnou osobou zapojenou do studie, pohlaví jsem z důvodu potřeby pro studii neměnila.

2.7. PŘÍPADOVÉ STUDIE

Abych mohla detailně posoudit odraz sourozeneckého vztahu ve výtvarné produkci u respondentů, vybrala jsem si pro případové studie dvě kompletní sourozenecké dvojice.

V následující kapitole popíšu 4 případové studie. Budu se snažit o shrnutí informací, které o respondentkách vím, budu se zaměřovat na jejich obrázky v pořadí, ve kterém je malovaly a porovnávat to s informacemi, které jsem získala z rozhovorů. Pokusím se také o hledání souvislostí v sourozeneckém vztahu Nela – Klára a Julie – Martina.

2.7.1. Nela

Nela je 28letá datová analytička. Potrpí si na pořádek, má skvělé organizační schopnosti a ráda věci plánuje. Dokáže domluvit a připravit jakoukoliv akci. Ve společnosti bývá oblíbená, je to člověk, na kterého se ostatní obrací s pomocí, chodí si k ní pro rady a zároveň nezkazí žádnou zábavu. Ráda cestuje a na svých cestách nemá problém navázat kontakt s cizími lidmi. Několik měsíců žila v zahraničí na různých místech světa. Je vyššího vzrůstu a na téma své výšky často vtipkuje. Za své slabé stránky považuje nedostatečnou empatii a zbrklost. Také o sobě říká, že je velice nerozhodná.

Pochází z rozvedené rodiny. V 17 letech jí zemřela maminka na vážnou nemoc. S otcem nežije už od dětství, má s ním komplikovaný vztah, ale vídají se a mají několik stejných koníčků jako je hudba, baví je stejné filmy a oba jsou technicky hodně zdatní.

Její vztah se starší sestrou vnímá kladně, jsou spolu v kontaktu a podnikají společné činnosti. V posledních letech jsou se svou sestrou méně jen ony samy.

Při společné práci byla uvolněná, otevřená a cítila jsem, že si o obrázcích chce povídat. Sama navštěvuje psychoterapeutku, se kterou řeší vztah s otcem a další zakázky týkající se převážně vztahů.

Sama o sobě říká, že není na výtvarnou tvorbu moc nadaná. Když bylo možné si vybrat mezi hudební a výtvarnou výchovou, tak si vždy vybrala hudbu. Na malbu se mnou se ale těšila. Vodovými barvami malovala naposledy před několika lety a ve škole to nebyla její oblíbená technika.

Téma 1 – Pohádka O perníkové chaloupce

Tímto tématem jsme naší spolupráci začaly, bylo to první téma, které malovala. Z pohádky O perníkové chaloupce si Nela vybrala scénu, kde děti jsou v lese, sbírají ovoce a před sebou vidí chaloupku.

Na obrázku jsou dvě postavy podobné výšky, jedna ženská postava a druhá mužská. Nela nejdříve několika černými tahy namalovala schéma postavy a poté domalovala oblečení a doplnila i obličeje. S malbou postav neměla Nela problém, ale zvolila jednoduchou podobu „hůlkového" schématu postav, jak toto zobrazování pojmenovává Lhotová & Perout (2018).

Nela se vidí v postavě Mařenky, která je mladší a její sestra je starší Jeníček. Vysvětlovala to tím, že ke své sestře vzhlíží, protože je ta starší a rozumnější. Nela a Klára mezi sebou mají veliký věkový rozdíl (7 let), který se ale podle Nely během let postupně srovnává.

Nela: *„Projektovala jsem si v tom moji sestru, že je starší, tak jde první. Ale jsme stejně vysoký. Jsme o dost let rozdílný, ale teď už se bavíme a diskutujeme rovnoměrně, ale stejně ona jde první, protože je starší a já k ní vzhlížím."*

Je patrné, že se Nela, jako mladší sourozenec, vnímá stále jako ta druhorozená, která má před sebou chytrou a úspěšnou starší sestru, ke které vzhlíží. Během naší spolupráce se několikrát objevilo, že jsou oblasti, kde se Nela cítí schopnější. Nicméně stále má pocit, že jako ta mladší není tak dobrá a schopná jako její starší sestra.

Nela: *„Sestra někdy nedokáže zachovat klidnou hlavu. Někdy mám pocit, že já jsem ta rozumnější. Občas je tvrdohlavá, ale to i táta a myslí si, že mají za každou cenu pravdu. Něco se jim nelíbí, to se pak vztekají. A i někdy ví, že mám nebo máme pravdu, ale nechce to slyšet."*

Mařence na obrázku Nela určila 12 let a Jeníčkovi přibližně 15 let. Věk dětí by odkazoval podle Löwenfenda na pseudo-naturalistické období.

Podle Lhotové & Perouta (2018) je to období pubescence a preadolescence. V tomto období se odehrávají veliké emoční změny a jedinci si prochází životní krizí. Jsou vyhranění vůči autoritám, okolí, ale i vůči sobě a své výtvarné tvorbě.

Postavy jsou na tomto obrázku vyobrazeny velice schematicky, což by mohlo odkazovat ještě do ranějších období, přesto si myslím, že tento obrázek více odkazuje právě na pubertu. Na obrázku je několik objektů, které jsou ztvárněny černou linkou. Patří mezi ně postavy, zvířata – jelen v levém dolním rohu, dva zajíci v lese a dva ptáci na obloze. Černá

barva odkazuje na pubertální vymezování. Černou linkou jsou i předměty – košíček na ovoce a lopata postavená vedle chaloupky. Použití černé barvy by se z výtvarného hlediska dalo označit jako funkční. Autorka se černé barvy nebojí, ale ani nezaplňuje příliš velikou část obrázku. Zajímavé je především zobrazení zvířat.

Nela: *„Já jsem chtěla, aby to bylo barevně rozmazaný, ale aby ty postavy a zvířata byly jasnou černou linkou. Aby to bylo ostrý. Přišlo mi, že chci, aby to takhle bylo. Že i když jseš ztracená v lese a vypadá to, že jseš sama, tak ale vlastně nikde nejseš sama.“*

Všechna zvířata namalovala jen jako černé obrysy, nejsou vybarvená. Jediný jelen má obličej a vypadá to, že do obrázku vstupuje a na postavy dohlíží. Nela jelena obsadila svou babičkou a popsala to tak, že všechna zvířata na Jeníčka a Mařenku dohlíží. Cítila jsem, že jelen zde hraje roli ochránce, opatrovníka. Když Nele v 17 letech zemřela maminka, byla to právě babička, která se přestěhovala z dálky, aby se o ni starala. Podle Nely je to silná a schopná žena. Z topografického hlediska, je jelen na místě „ty“. Je jelen/babička Nely vzor? Má nebo by chtěla mít Nela stejné vlastnosti? Mohl by být jelen i někým jiným než babičkou? Šel by tam dosadit i někdo mužského pohlaví?

Perníková chaloupka je v levé části obrázku, je celá hnědá, má veliké dveře, žádná okna a vede k ní široká cesta, která vypadá jako by byla bahnitá. V celém obrázku se hnědá barva objevuje hlavně v kombinaci se zelenou barvou. Autorka použila i několik červených skvrn, ty ale nejsou jasně červené, ale také spíše dohněda.

Hnědá barva odkazuje na otce a na autority. Ve větší míře se vyskytuje hnědá barva v tělesné nepohodě. Hnědá a zelená barva značí strach ze změn a z něčeho nového (Lhotová & Perout (2018).

Podle Nely je ježibaba uvnitř, ale respondentka váhala, zda k chaloupce děti vůbec dojdou. Jsou podle ní ztracené, ale les není moc hustý, děti si sbírají ovoce a nejsou v nepohodě. Jsou tam spolu, a tak se nemusí bát. Uvidí ježibaba děti, když její chaloupka nemá okna? K čemu by bylo dobré, mít dům bez oken?

Autorka uváděla, že kdyby je ježibaba uviděla, nic by se nestalo, protože ony mají plný košíček ovoce a perníčky by jí ani nekradly. Po celou dobu rozhovoru se Nela několikrát opakovala, že stále sbírají ovoce, mají plný košík a stále sbírají. Mohla by to být metafora k něčemu? Co se stane, když je něčeho moc? Mít něčeho plný košík? Mít něčeho až po krk/po košík? Čeho máte se sestrou dost?

Nela: *„Je dobré vědět, když je něčeho moc, kdy jít zpátky. Tady by šly ze zvědavosti k chaloupce, ale pak by šly zpátky, Dovnitř by se nepodívaly, nejsou zas tak zvědavé. Nakonec by utekly asi z lesa domů.“*

Po celou dobu rozhovoru jsme s respondentkou narážely na to, že si není jistá, jak ta pohádka přesně zněla. Váhala zejména nad tím, zda děti byly ztracené. Na jejím obrázku ztracené nebyly, samy se vrátily domů za otcem. O tom, jak se děti do lesa dostaly Nela nic neříkala. Podle autorky by byl otec doma, děti by se s ním setkaly po tom, co měly dost ovoce. Jejich otec na ovoce, ale neměl chuť, dal by si raději perník. Děti vynaložily veliké úsilí, jejich otec to však nedokázal ocenit. Můžeme zde uvažovat o pocitu nedostatečnosti a méněcennosti?

Při rozhovoru jsem vnímala, jako by Nela mluvila o pomyslném spojenectví sourozenců proti otci. Na obrázku je Jeníček a Mařenka v těsné blízkosti. Nemají namalované dlaně, ale vypadá to, jako by se držely za ruce.

Nela: *„Možná se drží za ruce, i když asi spíš ne, ale jsou blízko. Jsou rádi, že tam jsou spolu a sbírají ovoce.“*

Tato práce je zaměřená především na sourozenecké vztahy, nicméně sourozenectví vzniká díky rodině a rodinné vztahy utváří to, jaký je vztah mezi sourozenci. Téma perníkové chaloupky je komplexní, je v něm několik vztahových rovin. Vybrala jsem několik témat, o kterých jsme se s respondentkou bavily a přišly mi nejdůležitější. Obrázek má podle mého mínění potenciál k další práci.

Navrhovala bych tyto otázky a témata:

- Co by Jeníček viděl s takto nasazenou čepicí? Co Jeníček nemá vidět?
- Cesta vypadá jako bahnitá. Proč jsou děti mimo cestu? Nechtějí se ušpinit? Proč jdou mimo cestu?
- Cesta do minulosti?
- Jaký je ten les? Vypadá prostupně. Jsou děti vůbec ztracené?
- Kdo jiný by ještě mohl být jelen? Mužská postava?
- Metafora být z něčeho jelen. Kdo a z čeho by byl vyveden z konceptu?
- Co by dětem jelen řekl, když jako jediný má obličej?

- Co ostatní zvířata nemají vidět?
- Co by se stalo, kdyby ježibaba vylezla ven? Pro koho je tam ta lopata?
- Kombinace několika pohádek dohromady? Košíček se objevuje hlavně v pohádce Červená karkulka, mohlo by to být víc příběhů dohromady?

Obrázek 1 – Nela, O perníkové chaloupce (formát A3, akvarel)

Téma 2 – Rozkvetlé keře

Než autorka začala malovat druhé téma, bylo zřejmé, že váhá, jaké prostředí má namalovat.

Nela: *„Nejdříve jsem nevěděla, do jakého prostoru to zasadit. Chtěla jsem být na volném prostranství, ne na louce, ani na zahradě. Chvilku jsem přemýšlela, že budu na Šumavě v divoké přírodě v lese. Ale pak jsem to namalovala polodivoký, jsme blízko zabydleného prostoru, ale jsem vlastně mimo něj.“*

Nela sama o sobě říká, že je pro ni těžké udělat nějaké rozhodnutí. Dlouho váhá a bojí se, aby se rozhodla správně. Toto téma jsme více řešili i u třetího obrázku.

Nela: *„Já jsem ten červený keř vpravo. Jsem rozkvetlý, plný a mám kořeny, ale ne moc hluboko, nejsou vidět. Jsou tam, ale není jich moc a nejdou vidět z povrchu. Trny nemám, jsem takový normální keř, ne žádný speciální ani exotický, takový dost normální keř.“*

Nela sebe namalovala jako trochu vyšší a košatější keř s jedenácti květy, které jsou červeno růžové. Říká o sobě, že je normální keř. Pro koho normální? Co znamená být normálním keřem? Tím, že Nela zmínila, že není exotický ani speciální keř, by mohlo slovo normální mít význam obyčejný nebo nijak výjimečný. Mohlo by to odkazovat k sebevědomí a k tomu, jak vnímá Nela sebe sama a jak jí vnímá okolí.

Na první pohled mě zaujal objekt vpravo. Vypadá to jako nějaký plot nebo mříž možná dokonce jako nějaká klec?

Nela: *„To je začínající zástavba. Nějaký plot, ohraničený pozemek a já jsem mimo něj. Vedle třeba někdo žije. Je to náznak, že tam začínají ohraničené pozemky, ale já jsem mimo ně.“*

Zcela vpravo obrázku je na identifikačním místě černou barvou podpis autorky (v rámci zachování soukromí autorky, jsem na fotografii její pravé jméno zakryla). Vypadá to jakoby ten plot nebo ta klec byla podepsaná. Autorka uvádí, že to je začínající zástavba. Mohla by to být také obrana před tím divokým světem, do kterého chtěla keře namalovat a tím obydleným světem. K čemu by byl keři dobrý plot? Kdo nebo co by se ke keřům nemělo dostat? Myslím, že tento prvek odkazuje na obrany, které autorka ve svém životě používá. Z topografického hlediska je to na místě, které se váže k budoucnosti. Mohlo by to odkazovat i na pocit, že je nějaká cesta „zavřená“, zatarasená?

Nela: *„Ten druhý keř je podobný jako jsem já, ale má těch květů víc a jsou oranžový. Je se mnou podobný, ale ne úplně. Je taky se mnou mimo tu výstavbu, rosteme volně a svobodně. Má také kořeny, ale má jich víc a trny také nemá.“*

Proč má druhý keř více květů a kořenů Nela nevěděla. Bylo pro ni důležité, že keře jsou spolu mimo zástavbu. Jsou tam s nimi i další stromy, ty tam jsou podle autorky jen jako doplněk. Keř, který patří Kláře, je trochu nižší a má jednou tolik květů. Květy jsou světlejší a zvláštně rozmazané. Vypadá to zajímavě. Je možné, že více květů a více kořenů odkazuje na to, že je setra starší. Mohlo by to vést i k sourozenecké rivalitě. Pokud jsou keře hodně podobné, ale jeden z nich má více květů a kořenů, mohlo by to znamenat, že je „úspěšnější“?

Jejich umístění mimo zástavbu a to, že jsou tam samy mezi stromy (možná stejně jako v prvním obrázku děti v lese a kolem nich zvířata), by mohlo ukazovat na jejich pevné

sourozenecké pouto. Nela zmiňovala, že rostou volně a svobodně. Myslím, že je pro ně důležité, dělat si věci po svém. Tím, že od určitého věku nežily ani s jedním rodičem, se jejich vztah stal důležitějším.

Za každým z keřů je strom s tenkým kmenem. Kdyby to byla osoba, kdo by to mohl být? Má každá ze sester svého ochránce?

Oceňuji, že se autorce povedlo namalovat modrou oblohu. Na prvním obrázku nebylo zřejmé, kde končí les a kde začíná nebe. Na druhém obrázku už můžeme vidět náznaky horizontu. Podle Lhotové & Perouta (2018) je tato horizontální linie, kde se setkává nebe se zemí velice důležitá. „Horizont potvrzuje vzpřímenost člověka, ujišťuje ho, že se neztratí“ (Lhotová & Perout, 2018, s. 140).

Zajímavé by mohlo být podlepení obrázku. Keře jsou namalované na spodní linku papíru, podlepením by se vytvořil další prostor pro interpretaci.

Obrázek 2 – Nela, Rozkvetlé keře (formát A3, akvarel)

Téma 3 – My dvě

Jako třetí obrázek Nela namalovala nereálný zážitek, jak to ona sama pojmenovala. Jsou se sestrou v kině na filmu Asterix a Obelix. Je to situace, která se nestala, ale mohla by. Autorka chtěla namalovat scénu, kde budou jen ony samy se sestrou. Konkrétně film Asterix a Obelix mají obě rády a často se na něj spolu dívají.

S Nelou a Klárou jsou na obrázku ještě další postavy.

Nela: *„Jsme v kině, nejsme tam samy, jsou tam i jiný lidi, ale ty jsou tam jenom jako takový obrysy, že jako nejsou důležitý. Ale nejsme tam samy.“*

Skutečnost, že tam sestry nejsou samy se objevila na všech jejích obrázcích. U pohádky O perníkové chaloupce tam byla Mařenka s Jeníčkem a ještě dalších 5 zvířat. U rozkvetlých keřů stálo dalších 7 stromů. V kině je dalších 5 diváků a další 2 postavy na plátně. Je zřejmé, že vyhýbání se samotě je téma, které je pro autorku důležité.

Nela se sestrou Klárou sedí v první řadě a drží v ruce popcorn. Nela je ta vetší a Klára je ta menší v zeleném svršku. Ostatní postavy jsou rozmazané.

Když svůj obrázek malovala, začala Asterixem a Obelixem. Oproti prvnímu obrázku jsou zde postavy více propracované. Na postavách na plátně si dala hodně záležet. Jaká je jejich úloha v té pohádce? Jaké mají vlastnosti?

Nela: *„Asterix je chytřejší, rozumnější. Obelix je takový hromotluk, má obrovskou sílu, takže dokáže spoustu věcí a většinou jedná spíš spontánně. Asterix je ten, kdo vymýšlí strategie.“* Poté sama ještě dodává, že v některých situacích je jedna z nich ten hromotluk, co chce jednat spontánně, druhá ta rozumná a jindy je to naopak.

V jejích obrázcích se opakuje nádoba, ve které jsou malé kousíčky jídla. První obrázek se točil kolem sběru ovoce do košíčku, tehdy ho ještě nekonzumovaly, jen sbíraly. Na třetím obrázku drží popcorn, opět jsou to nějaké malé kousíčky jídla. Co společně musí strávit?

Nela: *„Tak nějak asi všechno. Já myslím, že samy sebe. My si rozumíme a jsme si blízké, ale ve spoustě věcí se rozcházíme. Názory máme jiné. Já už nejsem ta, co poslouchá, jako když jsem byla malá. A obě to musíme strávit. Hlavně to, že se občas rozcházíme a neshodujeme. A že se občas nevídáme tak často.“*

Nela ještě doplnila, že často čeká, co řekne její sestra a podle toho se pak řídí. Často se neumí sama rozhodnout a čeká na názor sestry. Chtěla by to změnit, ale zatím se jí to vždy nedaří, celý život tak byla naučená fungovat a je pro ni těžké to změnit. Jsou momenty, kdy

není schopná říct, co by chtěla. V tomto obrázku vybrala film autorka, domluvila se se sestrou, aby šly společně do kina. Dokázala namalovat obrázek. Sama se rozhodla a ukázala, že má potenciál k tomu to umět.

Nela: *„No umím, ale když mám papír a vodovky.“*

Myslím, že jsme u třetího obrázku otevřely téma, které si autorka potřebuje zpracovat. Dělá jí potíže rozhodnout se podle sebe a také ostatním dát najevo, co by si přála. Ve svých rozhodnutích si není jistá a potřebuje, aby jí to ještě někdo další potvrdit, schválil. Je na dobré cestě získat v jejím sourozeneckém vztahu, ale i v osobním životě určitou nezávislost a sebevědomí.

Obrázek 3 – Nela, My dvě (formát A3, akvarel)

2.7.2. Klára

Klára je 35letá manažerka týmu v mezinárodní firmě. Ráda cestuje, sportuje, věnuje se tanci a józe. Zajímá se o hudbu, ráda chodí na koncerty a hraje na housle. Mezi její vlastnosti patří cílevědomost a rozhodnost. Za své slabé stránky považuje nedochvilnost a tvrdohlavost.

Klára je starší sestra Nely. Jejich rodinnou situaci jsem shrnula již výše. Jejich vztah se sestrou vnímá kladně.

S Klárou jsme se setkaly pouze online. K tvorbě přistupovala zodpovědně, těšila se na ni, ale neměla na malbu moc času. Ve svém volném čase se výtvarné tvorbě nevěnuje. Od střední školy malovala jen párkrát. Dříve ji výtvarná výchova ve škole bavila. Vodové barvy nebyly její oblíbené, měla raději tempery a pastelky nebo jen tužku, ráda stínovala.

Téma 1 – Pohádka O perníkové chaloupce

Pro první téma si Klára, podobně jako její sestra, vybrala scénu, kde Jeníček a Mařenka vidí chaloupku a jdou k ní. Klára nejprve namalovala chaloupku v pravé horní části obrázku. Vlevo nahoře namalovala les, který si pamatovala, že byl hluboký. Poté se zaměřila na postavu Jeníčka a Mařenky. Dále ještě přimalovala cestu, zvířata, plot, a nakonec domalovala i ježibabu do okna. Pak už si jen podle jejích slov hrála s detaily. Domalovala perníčky a květiny. Úplně nakonec si vzpomněla, že děti šly původně na jahody, tak domalovala i jahody a košíček.

Jeníček je starší a bylo by mu 12 až 13 let, z genderového hlediska mu záměrně namalovala modré oblečení. Můžeme mu vidět do tváře. Mařenka je mladší o 2 roky, bylo by jí kolem 10 až 11let. Má na sobě růžové šaty a čepeček. K divákovi je otočená zády, podle autorky to tak bylo jednodušší namalovat. Ke komu se Mařenka otáčí zády? Kdo by ji neměl vidět? Jak by se tvářila?

Protože je Jeníček starší, Klára by se obsadila do jeho role. Její sestra Nela by tedy byla mladší Mařenka. Stejně uvažovala i její sestra. Jeníček nese košík, protože je kluk a Mařenka ukazuje na chaloupku. Na tom, zda k chaloupce půjdou se domluvily společně.

Klára: *„Oba ukazují na chaloupku nastejno a oba mají nastejno hlad a chuť jít pro ty perníčky. Vidí to a říkají si támhle to je, Jeníček je kluk, a tak nese košík na jahody.“*

Ježibaba kouká z okna, ale na opačnou stranu, děti zatím nevidí. Klára si postavu ježibaby pamatuje jako zlou a ošklivou. V jejím obrázku je to kolem chaloupky hezčí než

jinde. Podle Kláry to bylo právě to důležité, děti šly k chaloupce, protože byla hezká, bylo tam slunce a sladkosti. Šly tam i přes to, že to pro ně bylo hodně nebezpečné.

Klára: *„Ježibaba je samotářka a chce tam být sama, nikoho tam nechce a tím, že tam přijdou, tak to je rušivý element, který jí vadí. Chce se jich zabavit, tak jí napadne, že je sní. Takhle jsem nad tím uvažovala.“*

Pro Kláru bylo důležité, naplnit podstatu pohádky. Děti udělaly něco, co se nesmělo a byly za to potrestané. Díky tomu, že se spojily a byly chytré se dostaly z nebezpečí a příběh dopadl dobře. Podle jejích slov si to s ježibabou musely vyřídit. Postavu ježibaby obsadila jako bývalou partnerku jejího otce, se kterou několik let žil. Vztah Kláry a Nely s touto paní nebyl harmonický. Mohli bychom to zde vnímat jako nějakou rivalitu mezi ženami, které jsou kolem jejich otce? Co si s ní musely vyřídit?

Stejně jako Nela, tak i Klára na obrázek namalovala zvířata, která jsou jejich kamarádi a dětem pomáhají.

U Kláry bylo celkově náročnější držet se v jejím obrázku, spíše jí zajímalo, jak ten příběh zní doopravdy a co si z něj pamatovala. V souvislosti s její mladší sestrou bylo důležité, že vnímala, že i v osobním životě se kolikrát musely spojit, aby něčeho dosáhly.

Klára: *„Když se nad tím zamyslím, tak tam jsou určitě nějaký spojitosti, nad něčím vyzrát, něco překonat a něco zvládnout. Takový situace jsme spolu se sestrou měly nejednou.“*

Další možné otázky a témata:

- Dva králíčci/zajíčci a dvě děti.
- Co by to bylo za ptáčka, který letí k chaloupce? Kdo by to mohl být? Jaká je úloha ptáčků v pohádce?
- Ve verzi od bratrů Grimmových se objevují bílý ptáčci, zde je černý. Odkud přilétá? Posel z budoucnosti?
- Funkce plotu. Před kým má chránit chaloupku? Koho by takový plot zastavil?

Obrázek 4 – Klára, O perníkové chaloupce (formát A3, akvarel)

Téma 2 – Rozkvetlé keře

Klára u druhého obrázku zmínila, že se jí to trochu spojilo s testem stromu. Byla si vědoma, co znamenají některé symboly, ale snažila se na to nemyslet a namalovat to, co ji napadlo jako první.

Klára: *„Myslím, že jsem takový rozkvetlý keř, pozitivní, s hezkými barvami. Je tam žlutá, tu mám ráda a je tam hodně kytiček a hodně světlých lístků. Ten keřík je takovej rozevlátej a neučesanej, tak jsem si to představovala.“*

Zaujalo mě, že autorka popsala svůj keř jako neučesaný a rozevlátý. Na mě působil naopak souměrně a učesaně, dokonce by mi přišlo, že by to byl ten keř, který se pravidelně musí zastřihovat, aby byl tak hezky upravený. Mohl by zde být rozpor v tom, jak o sobě autorka mluví, jak se vnímá a jak působí na své okolí.

Klářin keř má žluté květy, je to její oblíbená barva. Žlutá barva patří extrovertům. Působí vesele, otevřeně a přináší uvolnění (Lhotová & Perout, 2018). Je to barva, která se přisuzuje takzvaným „pódiovým typům“. Jsou to lidé, kteří jsou rádi ve společnosti a dokážou zaujmout své okolí. Žlutá je vhodná pro manažery. Podle toho, co o Kláře vím, ji

žlutá barva dobře vystihuje. Je veselá, extrovertní, v kolektivu lidí bývá středem pozornosti.

Klára: *„Keř sestry je takový tmavší a má delší listy. Je tam daleko víc vidět kmen a větve. Barvy jsou do červený a možná i ty listy jsou do červený barvy. Představila jsem si, že je to takový pevnější keřík. Takhle jsem si to představila v hlavě. I když na obrázku to nakonec vypadá, jako by byl blíž, nebo že je větší. Je prostě jinej, než jsem chtěla.“*

Nela namalovala oba keře hodně podobné, naopak Klára namalovala každý keř zcela jiný. Autorka měla jasnou představu toho, jak chce, aby její keře vypadaly. Nejprve byla trochu zklamaná, že na obrázku to vypadalo jinak, ale nakonec se jí její obrázek líbil. Svou sestru namalovala jako keř s červenými květy. I Nela sama sebe namalovala jako keř s červenými květy. Červená barva symbolizuje vitalitu, sílu, energii, život, revoluci (Šicková-Fabrici, 2016). Lhotová & Perout (2018) ještě uvádějí, že červená znamená touhu po zážitcích a úspěchu.

Červený keř vypadá trochu jako růže, autorka to však odmítá. Nejvíce jí vadilo, že růže má trny, ale keře, které namalovala nemají žádné trny. K čemu jsou růžím trny? Proč tyhle keře nesmí mít trny? Kdo by se o ně nesměl píchnout?

U jejího obrázku mě nejvíce zaujala rozdílnost obou keřů. Autorka popisovala svůj keř jako rozevlátý a neučesaný, nicméně mi rozevlátý a neučesaný přijde jen keř, který symbolizuje její sestru. Mohlo by to být přání, že by Klára chtěla mít některé vlastnosti její mladší sestry? Keř s červenými květy popisovala jako pevnější. I přes to, že chtěla, aby druhý keř byl menší, na obrázku vypadá větší nebo možná je jen blíže k pozorovateli.

U prvního i druhého obrázku autorka vyplňuje plochu malými tahy štětce. Autorka popisovala, že zkoušela, co lze štětcem udělat. Ťupkování jí bavilo. Mnoho malých bodů, které vyplňují větší plochy v obrázku mohou působit neuroticky. Doporučila jsem, aby se pokusila více používat vodu a nechávat barvy zapíjet do sebe. Vhodné by mohlo být i použití většího štětce, případně by autorka mohla zkusit malovat do mokrého podkladu.

Obrázek 5 – Klára, Rozkvetlé keře (formát A3, akvarel)

Téma 3 – My dvě

V úvodu bych chtěla zmínit, že autorka na malbu a na rozhovor neměla moc času. Proto mám od ní k třetímu obrázku nejméně informací.

K jejímu obrázku uvedla, že se už těší k moři, a tak namalovala scénu u moře se svou sestrou.

Klára: *„Představila jsem si, že sedíme na pláži, smějeme se a posloucháme moře. Hraje hudba z repráčku a vítr fouká. A že pak za námi jsou kamarádi nebo rodina, prostě ti nejbližší.“*

Klára je ta vlevo, má rozpuštěné vlasy, fialový vršek a modrý spodek. Sestru označila vpravo hlavně proto, že by jí bylo horko, a tak by si udělala culík. Nela má na sobě červené oblečení se vzorem. Červená barva ji provází napříč tématy. V obrázcích rozkvetlých keřů byla také červená.

Obě postavy jsou k nám zády, stejně jako byla Mařenka na jejím obrázku Perníkové chaloupky. Proč bychom jim neměli vidět do tváře? Jak se asi teď tváří? Povídají si, nebo jen poslouchají?

Obě postavy na obrázku jsou v těsném kontaktu. Vypadá to, že se dotýkají rukama. Klára má na sobě fialové tričko. Je to poprvé, kdy se objevuje fialová barva v jejím obrázku. Lhotová & Perout (2018) fialovou barvu popisují jako laskavé oddání a tato barva bývá spojována s matkou a mateřstvím. Je možné, že by se starší sestra cítila být v roli, kdy se stará a pečuje o svou mladší sestru?

Nad mořem upoutává pozornost obrovské slunce, které by podle Kláry mohlo vypadat i jako jiná planeta.

Klára: *„Koukáme na sluníčko, ale pak mi to přišlo jako jiná planeta.“*

Jaká jiná planeta by to byla? Co by na té planetě bylo? Když se na obrázek znovu dívám, tak mi připadá jako by slunce mělo obličej a usmívalo se na ně. Kdo by to mohl být? Kdo by se na ně usmíval? Odraz slunce na mořské hladině vypadá jako srdce. Kdo by měl ukázat své srdce? Kdo jim posílá své srdce?

Celkový dojem z obrázku mám takový, jako by se zde něco zastavilo. Obrázek na mě působí klidně, ale zároveň pasivně a odevzdaně. Postavy se dívají na moře, sedí blízko vodní hladině. Trochu to vypadá, jako by se moře sklápělo a mohla přijít veliká vlna. Seděly by tam tak klidně pokud by přicházela vlna? Slunce na obloze vypadá jako by rotovalo. Lhotová & Perout (2018, s. 137)) uvádí, že „neukončený obrys kruhů navozuje dojem pohybu, osvobození od zemské tíže.“

Připadá mi to, jako by sestry, které jsou v těsné blízkosti byly proti něčemu kolem nich. Mohlo by to být, že se spojily proti něčemu, co se na ně valí (vlna v moři)? A ony tam teď odevzdaně sedí a je jim hezky protože tam jsou spolu.

Obrázek 6 – Klára, My dvě (formát A3, akvarel)

2.7.3. Julie

Julie je 27letá doktorandka. Je sportovně založená, jezdí na kole a běhá. Ráda a často tráví svůj volný čas v přírodě. Je introvertní, empatická a přátelská. Říká o sobě, že je mírně flegmatická. Mezi její další vlastnosti patří schopnost analytického myšlení. Nesnáší místa, kde je hodně lidí. Občas bývá tvrdohlavá a urážlivá. Dalo by se říci, že aktivity, které patří mezi její záliby upřednostňuje nad pracovními úspěchy. Není kariéristka, je pro ni důležité dělat to, co ji baví.

Pochází z úplné rodiny. Oba rodiče také hodně sportují. S oběma má dobrý vztah. S každým z nich si rozumí jinak. Její vztah se sestrou je pro ni důležitý a v průběhu let se měnil. Do 15 let byly s její sestrou Martinou ve stejném sportovním oddílu a byly pořád spolu. Julie považuje za mezník období, kdy mladší sestra měla jít na stejnou střední školu. Julie to brala jako „opičení se“ a byla proto na ni naštvaná. Nicméně po nástupu na stejnou střední školu se to mezi nimi srovnalo a jak Julie sama uvádí, jejich vztah to v mnohém zlepšilo. Teď podle ní mají výborný vztah a hodně si rozumí. Momentálně každá žije v jiném městě.

Výtvarná tvorba jí je blízká. V dětství chodila na kroužek keramiky, který ji bavil.

V dospělosti pravidelně nemalovala, ale stále jí to zajímalo. Po naší spolupráci si pořídila pomůcky na akvarel a občas si doma namaluje obrázek.

Téma 1 – Pohádka O perníkové chaloupce

Julie si pro téma pohádky O perníkové chaloupce vybrala centrální kompozici, ve které je dominantou strom. Ztvárnila scénu, ve které jsou děti ztracené v lese a zatím ještě nevidí chaloupku.

Julie: *„Je to z části, když zjistily, že jsou v průšvihu a musí to nějak řešit. Jeníček vylezl na strom rozhlíží se a Mařenka dole čeká, co Jeníček uvidí a je netrpělivá.“*

Autorka si nebyla jistá, zda by byla ona Mařenka a sestra Jeníček, nebo by to bylo naopak. Postavám určila věk 10 let. Nerozlišovala starší a mladší postavu. Podle ní jsou si se sestrou hodně vyrovnané, a proto to nelze určit.

Julie: *„Řekla bych, že kdyby asi přišla taková krizová situace, tak by asi spíš iniciativu převzala sestra, ale na strom bych asi lezla já. Konkrétně na strom. Já to beru tak, že na strom leze ten, kdo je odvážnější. Mě přijde, že teď na tom už tak jsme se ségrou, že je to vyrovnané, jednou jde ona a jednou já. Vím, že ve spoustě věcech je ona lepší a můžu se na ní spolehnout a nechám si od ní poradit. A zase na druhou stranu chce kolikrát tu radu ona ode mě.“*

Julie je starší pouze o 3 roky. Podle Alfreda Adlera (1994) druhorozené dítě celý život závodí ve snaze předhonit svého staršího sourozence. V tomto případě, bych se mohla ptát, zda mladší sestra Martina v tom pomyslném sourozeneckém závodě dohonila svou sestru. Jak Julie uznává, v některých oblastech je její mladší sestra lepší, v nějakých zůstává prvenství Julii. Obě sestry jsou sportovkyně, obě závodí na vysoké úrovni. Byly doby, kdy mladší sestra Martina vyhrávala závody na světové úrovni.

O stromu mluví Julie jako o kamarádovi, je to bezpečné místo v nebezpečném a hustém lese. Můžou se do něj schovat. Je mnohem větší než chaloupka a vyšší než ostatní stromy. Jako jediný je listnatý. Podle autorky by to mohli být rodiče, kteří by dětem poskytli úkryt a bezpečí. Stromy jsou statické objekty, nemluví a nehýbou se. Poskytují rodiče dcerám bezpečí, ale nechávají jejich rozhodnutí na nich? Strom zabírá velikou část celého obrázku, má široký, stabilní kmen a mohutnou korunu. Na první pohled by se mohlo zdát, že je to spíše pohádka o stromu než o perníkové chaloupce. Jakou úlohu hráli rodiče v pohádce O perníkové chaloupce? Strom je hodně předimenzovaný, je to centrální téma

celého příběhu. Mohlo by to vést k silnému citovému vztahu s rodiči a domovem?

Strom má 9 větví, na té jediné, která vykukuje z koruny sedí Jeníček a vyhlíží chaloupku. Větve jsou silné, postupně se zužují a zvláštně se kroutí. Svým tvarem mi připomínají chapadla. Autorka popisovala obrázek tak, že Jeníček vyhlíží chaloupku a Mařenka hlídá dole. Pohádka O perníkové chaloupce je o spolupráci sourozenců a jejich vzájemném pomáhání. Na obrázku jsou postavy od sebe, nevypadá to, že by spolu komunikovaly. Jeníček vyhlíží chaloupku v dáli a vypadá to, že Mařenku zaujala spíše veliká jahoda než Jeníček, který vylezl na strom. Pokud by strom symbolizoval rodičovskou ochranu, pro koho by byla? Jen pro Jeníčka, který sedí na jednom z rodičovských chapadel, nebo i pro Mařenku? Co by Mařenka musela udělat, aby se k Jeníčkovi mohla přidat? Jak rodiče podporovali obě dcery v jejich závodění? Dostávalo se oběma sestrám v jejich závodní kariéře stejné podpory ze strany rodičů?

Autorka používá lazurové barvy, její obrázky jsou světlé, je v nich poměrně veliké množství vody. Na jejím prvním obrázku upoutává pozornost perníková chaloupka, která je sytě barevná. Autorka nevěděla, zda by děti k chaloupce došly. Nevěděla, kdo z nich by rozhodl, co děti v té situaci udělají.

Julie: *„Jeníček by řekl Mařence, že vidí světýlko, je tam chaloupka. Vypadá hezky, ale má trochu strach a neví, jestli je to dobrý nápad.“*

Autorka se snažila chaloupku nakreslit jako líbivou, aby děti uchvátila. Nemalovala ji se záměrem, že by to mělo být špatné místo.

Julie: *„Chaloupka mi nepřijde špatná, ani by mě nenapadlo, že tam je ježibaba.“*

Chaloupka se skládá z mnoha malých barevných částí. Působí to na mě dojmem jako by se chtěla zalíbit všem za každou cenu, ale chaloupka ve výsledku působí křiklavým a trochu nepříjemným dojmem. Jakými prostředky chaloupka, případně Ježibaba uvnitř, lákala děti? Povedlo se jí děti přilákat?

Další možné otázky a témata:

- Košíček na jahody a maliny. V jaké pohádce je objevoval košíček?
- Šaty, které má na sobě Mařenka připomínají jahodu. Být sladká jako jahoda? Pro koho?
- Rozpité maliny připomínají modřiny. Drží se Jeníček pevně? Nemohl by spadnout?

- Vlevo od stromu je patrná silueta postavy v klobouku. Kdo by to mohl být? Jaká by byla jeho úloha v příběhu?

Obrázek 7– Julie, Pohádka O perníkové chaloupce (formát A3, akvarel)

Téma 2 – Rozkvetlé keře

U druhého obrázku Julie věděla, co bude malovat hned po dočtení zadání. První keř, který ji napadl byl rododendron, a protože ho mají na zahradě u chaty, ztvárnila konkrétní místo.

Julie: *„Jsem ten keř vlevo a jsem rododendron, protože jiný keř ani neznám a hned jsem si vybavila tenhle konkrétní rododendron.* (…) *Kvetu, mám krásné červené květy. Jsem v záhonku. Rozhodně tam ten keř není sám. Já tam nejsem sama. Je hodně zamotaný a má pevné větve a listy. Pevné tmavé hezké listy, jako má rododendron.“*

Oba keře jsou si podobné. Jsou na první pohled menší než stromy. Mají propletené větve a spoustu tmavě červených květů. Autorka s malbou keře začala, stejně jako u jejího prvního obrázku, na spodní lince papíru. U druhého obrázku nevychází kmen přímo z dolního okraje, ale je tam prostor i pro kořeny, které jsou od keřů oddělené půdou. Vypadá to, jako bychom měli možnost nahlédnout skrz nebo pod půdu.

Julie: „*Tam za mnou je živý plot ze smrků, který na chatě je, aby stínil, takže je to takové úplně bezpečné místo.“*

Za keři je celý pás smrků, podle autorky u nich na zahradě tyto smrky opravdu jsou a vytvářejí nějaký předěl. Jsou důležité, protože se díky nim cítí na zahradě bezpečněji. Působí to na mě jako by tam stromy byly nastoupené v řad, jako stráž. Jaké nebezpečí se skrývá za touto obranou?

Druhý keř je také rododendron. Květy má světle červené až oranžové a podle autorky má méně větví. Při tvorbě jsem si všimla, že Julie dlouho míchala barvu, kterou by měly mít květy druhého keře. Chtěla aby, ty květy byly co nejvíce stejné, ale jinak barevné. Nebyla si jistá, zda na jejich zahradě je pouze jeden rododendron nebo dva.

Julie: *„S druhým keřem to bylo trochu záludné, protože tam v reálu není. I když možná jsou dva, ale když si to teď vybavím, tak bych to neřekla*. (…) *Barvu druhého keře jsem si představovala ještě trochu jinak. Přeci jen ten vlevo je tam nějak víc původní a ten vpravo pak přibyl.“*

Z pohledu jejich sourozeneckého vztahu by to mohlo reflektovat pozici prvorozené. Tedy té, která byla v rodině dříve a její mladší sestra tam pak „přibyla“. Mohlo by to odkazovat na nejistotu ze změny, když se z jedináčka stala sourozencem. A mohla by s tím i souviset postava babičky. Podle autorky se babička stará, aby byla pěkně vzrostlá. Na jejím obrázku babička klečí a pracuje u keře mladší sestry. O koho se babička opravdu stará? Kdo potřebuje, aby o něj bylo postaráno, pečováno? Jak náročná je to práce?

Závěrem autorka dodala, že na jejím obrázku jsou určitě keře dva a prorůstají do sebe. Jsou tam spolu a stará se o ně babička. Myslím, že z toho může opět plynout, že momentálně jejich vztah Julie vnímá jako více vyrovnaný. Ale nevylučuji ani hypotézu, že by to mohlo být autorčino přání.

Obrázek 8– Julie, Rozkvetlé keře (formát A3, akvarel)

Téma 3 – My dvě

Téma My dvě ztvárnila Julie jako konkrétní zážitek se svou sestrou. Jsou v závodu dvojic, ve kterém se kombinuje orientační běh a horolezectví. Závod trvá 8 hodin a je velice náročný. Dvojice v něm musí spolupracovat, vzájemně si pomáhat, vymýšlet strategii a nést veškeré vybavení a jídlo.

Julie: *„Tady na tom obrázku jsme na kontrole, která byla na stromě, vymyslely jsme, že tam přehodíme lano a pak se po tom laně vyprusíkuju nahoru. Lezla jsem já, protože jsem v tom lezení jistější. Jinak se střídáme, pak jsem slaňovala dolu od té kontroly. Sestra je tady dole. Jelikož mě nemusela jistit, mohla vymýšlet další trasu a taky vyndávala toust, abychom hlavně nedostaly hlad.“*

Pro Julii je tento závod silným sesterským zážitkem. Několikrát zmiňovala, že v závodě musí hodně spolupracovat, musí se na všem shodnout, věřit si a vyhodnocovat, kdo je v čem zdatnější. Na obrázku se označila, jako ta, která leze po laně dolů. Postavy jsou podle ní už dospělé. Mladší sestra se stará o jídlo, protože Julie je už v situaci, kdy jen slaňuje dolů a nemůže se nic stát. Při pohledu na obrázek by se mohlo zdát, že postava na zemi si

kryje hlavu. Jako by na ni mohla slaňující nebo možná houpající se postava spadnout. Julie si přesně pamatovala tuto situaci ze závodu, věděla, že se nic nestalo. Nikdo nespadl a moji úvahu vůbec nepřipouštěla. V jeden moment jsme se dostaly k tomu, že postava nemá namalovaný horolezecký sedák, ale ve skutečnosti by ho rozhodně měla mít. Sama autorka uznala, že by to bylo nebezpečné, ale jinak trvala na tom, že celá situace nebezpečná není.

Postava, která se slaňuje je výrazně menší. Autorka připustila, že by to mohla být i její mladší sestra, protože se v celém závodě střídaly. V tento moment Julie situaci přehodnotila a přišlo jí nebezpečné, že by nedohlížela na svou sestru, která má méně zkušeností. Myslím, že to reflektovalo strach o mladšího sourozence a pocit zodpovědnosti.

Třetí obrázek si je v něčem podobný s prvním obrázkem Perníkové chaloupky. V obou obrázcích zabírá velikou část listnatý strom, na který starší sestra vylezla, mladší sestra čeká vedle stromu napravo a na svou sestru se vůbec nedívá. Na obou obrázcích nelze vidět oblohu, vytváří to trochu tíživý dojem, jako by tam nebyl čerstvý vzduch.

Jako jedno z hlavních témat obrázků je spolupráce, nicméně postavy nejsou v přímé spolupráci. Nedotýkají se, nekoukají na sebe ani spolu nekomunikují. Je zde nějaký rozpor. Mohlo by se jednat o přání, které by autorka měla?

Celý obrázek je světlý, autorka používala hodně vody a barvy ředila. Sama svoje obrázky popsala jako hodně světlé a zmínila, že se jí líbí, když jsou ostatní obrazy sytě barevné.

Julie: *„Když jsem zkusila dát nějakou tmavší barvu, tak jsem se lekla a dala jí pryč. Je to mojema schopnostma. Asi jsem neměla odvahu vzít tu tmavší barvu, celkově je to takový vybledlý, protože jsem se toho asi bála.“*

Proč by byl důvod bát se tmavých barev? Napadá mě metafora „přiznat barvu“. Měla Julie strach „přiznat barvu“? Při rozhovoru o tomto obrázku jsem vnímala, že pro autorku byla komunikace náročnější. Bylo pro ni těžké připustit, že by v obrázku mohly být i jiné významy. Na mé otázky a nabídku dalších významů odpovídala nevím, nebo je popírala. Myslím, že to bylo kvůli obranný mechanismům. Ty pomáhají člověku vyhýbat se následkům nevyřešených rozporů mezi id a superegem a tím ho chrání před úzkostmi (Geldard & Geldard, 2008). Cítila jsem, že to potřebuje čas.

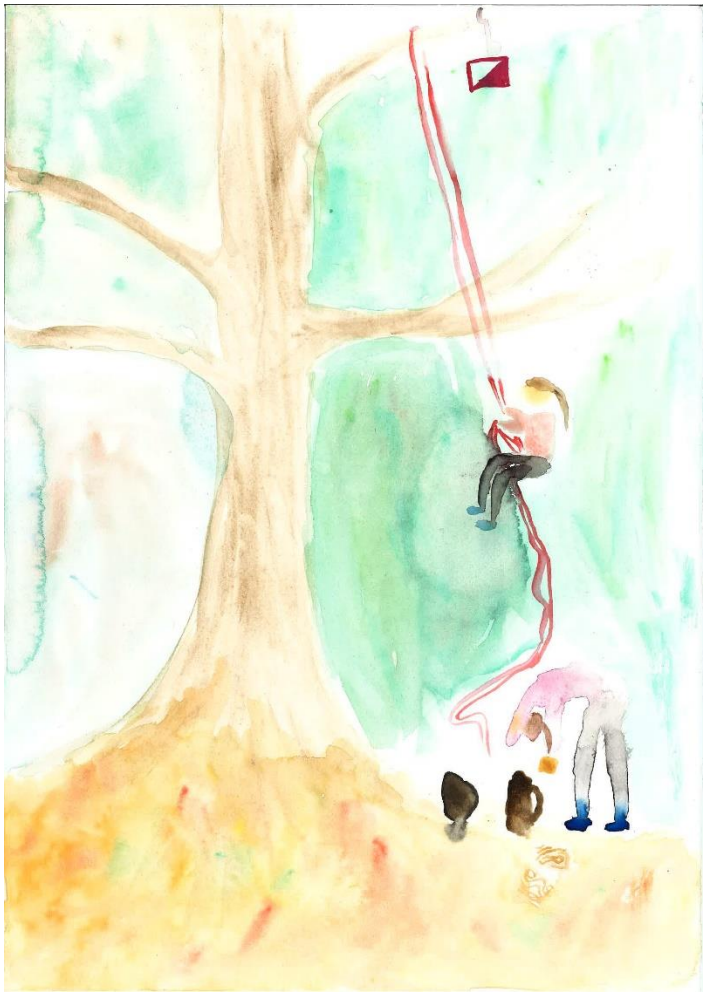

Obrázek 9 – Julie, My dvě (formát A3, akvarel)

2.7.4. Martina

Martina je 24letá studentka pedagogické fakulty. Je aktivní, cílevědomá a schopná. Má ráda objevování nových věcí a míst. Ráda sportuje a sportu se několik let věnovala na vrcholové úrovni. Ve svém volném čase se věnuje tvoření, jako je keramika, vaření, háčkování nebo malování.

Se starší sestrou jsou si podle ní velmi blízké. Jsou si vzájemnou oporou ve šťastných i těžkých chvílích. Mají stejné zájmy a v dětství si nejčastěji hrály na chatě nebo jezdily na výlety s rodiči. V období puberty se mezi nimi vytvořila mezera a každá si šla svou vlastní cestou. Na vysokou školu šly každá do jiného města, proto byla komunikace mezi nimi horší. Nikdy ale prý nezapomínaly, že má jedna druhou. Martina je vděčná, že si k sobě opět našly cestu a do budoucna by chtěly bydlet blíž sobě. O Julii říká, že je to ta nejlepší sestra.

Téma 1 – Pohádka O perníkové chaloupce

Martina si vybrala stejnou scénu z pohádky jako její sestra. Děti zjistily, že se ztratily v lese a tuto nastalou situaci musí řešit. Starší Jeníček vylezl na strom a vyhlíží chaloupku. Starostlivá mladší Mařenka zůstala vpravo dole od stromu. Martina použila i stejnou barevnost jako její sestra Julie. Jeníček má modrý vršek a Mařenka červené šaty.

Dále je na obrázku vpravo nahoře chaloupka, která podle Martiny asi není perníková. Chtěla ji namalovat jako perníkovou, ale nakonec jí to připomíná spíše dřevěný srub, ve kterém by asi ani nebydlela zlá ježibaba, ale spíše nějaký hodný a chudý dědeček. Pohádková chaloupka by byla pro ježibabu (ženu) a chudý dřevěný srub pro dědečka (muže). Je nějaký rozdíl v tom, co kdo potřebuje k životu?

V levém dolním rohu je pohled do pokoje, který se nachází v jejich už zmiňované chatě. Martina to vysvětlovala tak, že jí tuto pohádku četla sestra právě na chatě. Na jejím obrázku je několik scén dohromady. Pokoj měl evokovat to místo, odkud pohádku slýchala a zároveň by to bylo místo odkud se děti vydaly do lesa. Můžeme tam vidět tři postýlky. Dvě přikrývky jsou růžové a jedna je zeleno-šedivá. Pro koho by byly tři postýlky? Pohádka o třech medvědech?

Martina sama sebe určila jako Mařenku, její sestra by byla Jeníček, který vylezl na strom.

Martina: *„Sestra by řekla, že poleze ona, protože já jsem straš̆pytel, ale být tam se mnou kdokoliv jiný, tak lezu já. Když se lezlo na strom, tak byla sestra vždy ta odvážnější a vylezla i výš. Já jsem taková, že hodně cítím zodpovědnost vůči druhým, a to nebezpečnější beru na sebe. Když jsem se sestrou, tak i vůči ní vnímám zodpovědnost, ale ona byla vždy ta starší, ta co se vždy starala.“*

Martina ještě dodala, že ona by byla dole, protože kdyby Mařenka spadla, tak je připravená to řešit. Podle ní možná lépe zvládá takové situace, dokáže řešit více věcí najednou a bylo by pro ni komfortnější čekat dole.

V situacích, kdy je autorka se svou sestrou, tak možná automaticky přijímá pozici mladší sestry, protože starší sestra se o ni vždy starala a byla v nějakých činnostech lepší. V ostatních případech, kdy tam Julie není, se stává tou vedoucí osobou Martina. Obě sestry byly od mala ve stejném sportovním oddílu a i proti sobě závodily. Jak to bylo při závodění?

Pro autorku nebylo moc důležité o čem je pohádka O perníkové chaloupce. Sama uznala, že nepromyslela děj. Odkud a kam děti šly, to jí připadalo nedůležité. Svůj obrázek

popisovala tak, že děti si šly hrát do lesa, koukaly po houbách a ztratily se. Tak to, aspoň myslím, v žádné verzi této pohádky nebylo. Martina si toto téma spojila s prostředím kolem jejich chaty. Zmiňovala se o krmelci, ke kterému podnikali výlety i s rodiči. Mohla by to být jiná pohádka? Nebo by to bylo podobné nějakému zážitku z dětství?

Další možné otázky a témata:

- Pohled do pokoje dole vlevo. Rentgenový efekt se objevuje u tvorby dětí v preschematickém období. Odkaz do doby 3–6 let?
- Krmelec – kdo by se k němu chodil přikrmovat? Na obrázku nejsou žádná zvířata.
- Hory v pravém horním rohu. Jsou pro příběh důležité? Jaké překážky by musel zachránce zdolat, aby dětem dokázal pomoci? Nebo naopak, kdo by chtěl odejít do hor?
- Ambivalentní místo – suchý strom a vedle něj rozkvetlá zahrádka. Strašidelné a krásné místo zároveň?
- Významy stromů. Jeníček vylezl na borovici, dále jsou na obrázku smrky, ale také listnaté stromy.

Obrázek 10 – Martina, O perníková chaloupce (formát A3, akvarel)

Téma 2 – Rozkvetlé keře

Druhé téma autorka začala tím, že dnes neměla náladu, aby se dokázala dobře uvolnit a otevřít. Popisovala, že se dnes necítila na to, aby šla hodně hluboko. Také na začátek zmínila, že by se jí lépe maloval rozkvetlý strom než keř, protože jich zná více.

Bylo zajímavé, že se popsala jako rododendron, stejně jako její starší sestra ve svém obrázku. Není to její nijak oblíbený keř, ale napadl ji jako první, tak ho namalovala.

Martina: *„Já jsem keř, nejsem si jistá, co jsem za druh keře. Přijde mi, že jsem něco jako rododendron, ale vlastně se mi rododendron úplně nelíbí. Je to ten uprostřed, ten s těmi růžovými květy.“*

Autorka svůj keř namalovala téměř doprostřed obrázku, kolem ní jsou napasované další keře, stromy a další objekty. Keř je umístěný na pomezí lesoparku a parku. Je mu tam dobře. Podle autorky se o něj nikdo nemusí často starat.

Martina: *„Řekla jsem si, že tam rostu divoce a bez péče. Není třeba se o mně zas tak starat, občas jo, ale jsem nenáročný keř, který zvládne vše sám.“*

Keř, který patří její sestře, namalovala jako zlatý déšť. Je nalevo od rododendronu.

Martina: *„Druhý keř je zlatý déšť, protože když kvete, tak je taky krásný. A kombinace žlutých a růžových květů to je prostě hezký. Je rozkvetlý, je vedle rododendronu, je vyšší než rododendron a občas se na něj tak sápe, občas do něj zasahuje. Jinak žije dost podobně jako rododendron, že si v podstatě žije sám a nepotřebuje péči.“*

Oba tyto keře jsou v prostoru, který je ohraničený živým plotem. Mají tam své bezpečné místo. Před nimi je hnědá lavička, ze které by bylo na keře dobře vidět. Pro koho je tam ta lavička? Kdo by se na keře chodil dívat? Autorka by se na tu lavičku chtěla nejraději posadit sama, ale uvědomila si, že ona by byla v roli rozkvetlého keře.

Martina: *„Já bych si tam představovala sebe, nad někým konkrétním jsem nepřemýšlela, kdo by si tam mohl sednout. Když spojím tu myšlenku, že tu řešíme ten sourozenecký vztah a když si představím sebe jako rododendron a ségru jako zlatý déšť, tak určitě by si na tu lavičku sedli naši rodiče.“*

Autorka zmiňovala, že se o ty dva keře nemusí nikdo starat. Mohlo by to reflektovat potřebu ukázat, že se o sebe dokážou dobře postarat samy? Hezky kvetou, vypadají, že se jim daří a mají u sebe lavičku, na kterou by si mohli sednout rodiče, aby to viděli.

V obrázku se laviček a odpočívacích míst objevuje více. Pro autorku je to místo, kde by ona sama ráda odpočívala a dívala se do krajiny. Dodává k tomu, že je to místo pro kohokoliv, kdo by zde chtěl odpočívat. O tom, že je to místo pro kohokoliv mluvila opakovaně. Mohl by to být prostor pro někoho dalšího, koho by ve svém životě chtěla mít? Koho by v tom lesoparku ráda potkala?

Nejvíce času strávila malováním identifikačního místa, tedy pravého dolního rohu. Nachází se tam pečlivě udržovaný park s květinovými záhony a fontánou se sochou. Namalování všech květin muselo dát práci a byla k tomu potřeba pečlivost a trpělivost. Na jejím předchozím obrázku je na identifikačním místě prázdno, jako by tam něco nestihla namalovat. Na druhém obrázku je toho naopak mnoho. Rododendron by podle autorky nepotřeboval moc péče, naopak tento park s květinami potřebuje hodně péče. Je tam fontána se sochou, na kterou se lidé chodí dívat. Je zde nějaká potřeba na sebe upozornit? Ukázat, že je toto místo perfektní?

Obrázek 11 – Martina, Rozkvetlé keře (formát A3, akvarel)

Téma 3 – My dvě

První obrázek, který Martina namalovala se tématicky týkal jejích zážitků na chatě. Pro obě sestry je to období z dětství, na které rády vzpomínají, proto jsem alespoň od jedné ze sester čekala obrázek, na kterém budou ony dvě na chatě.

Martina si vybrala reálný zážitek z dětství. S mladší sestrou chodily pouštět lodičky do řeky kousek od jejich chaty. Každá měla svůj klacek s ryskou, kde jim končily holínky, aby jim do nich při brodění řekou nenatekla voda.

Martina: *„To červený je sestra, a to žlutý jsem já. A v podstatě jsem nějak neřešila, kdo je kdo. Nějak to z toho vyplynulo.“*

Autorce připadala dívka ve žlutém menší a mladší, tak by to mohla být ona. Martina dále popisovala, že lodičky pouštěl ten, kdo stál výše na proudu a ten, kdo byl níže je ještě mohl zachraňovat, kdyby se náhodou potopily. Řeka teče zleva doprava. V jejím obrázku mladší sestra lodičku nezachraňuje, ale teprve ji pouští. Podle jejího vysvětlení by tedy její lodička neměla žádnou záchranu, protože sestra stojí výše na proudu. Martina se zmiňovala také o dalších dětech, které si s nimi hrály. Ona byla vždy nejmladší, měla nejnižší holínky,

takže nemohla všude tam, kam mohly ostatní děti. Šlo by zde o vzdor mladší sestry, která si chtěla pustit lodičku z jejího místa bez toho, aniž by ji někdo mohl chytat? Nebo starší sestra jen dohlíží na mladší a dává jí prostor svou lodičku pustit kde chce. Postavy na obrázku se usmívají, starší sestra na mladší dohlíží, tak by mi to připadalo spíše jako kontrolovaná činnost než jakási rivalita.

Martina: *„Je to na chatě, což není poprvé, co se objevuje v obrázcích. Je tam chata a dost mě překvapilo, jak dobře mi to vyšlo. Když se na to podívám, úplně se cítím jako na chatě. Měla jsem radost, že se mi to povedlo tak dobře ztvárnit. Je to tím, že jsme to prostředí znaly jako vlastní boty, takže souhlasí každý strom, absolutně každý strom. Je to hodně pravdivý.“*

Je zajímavé, že podle Martiny obrázek reálně ukazuje, jak to kolem jejich chaty vypadalo. Její sestra Julie namalovala na svůj obrázek dva rozkvetlé rododendrony, které jsou u nich na chatě. Na obrázku Martiny rododendrony nejsou, ale byly by mezi živým plotem a chatou. Z našeho pohledu je nemůžeme vidět. Autorka si musela dát velikou práci s tím, aby namalovala přesně každý strom. Mohlo by to odkazovat na zvýšený zájem o to, aby byl obrázek perfektní? Jakou roli hraje v jejím životě perfekcionalismus? Na všech jejích obrázcích se vyskytuje veliké množství různých objektů. Bylo pro mě náročné se v obrázcích zorientovat, sama autorka uváděla, že ji dělá problém zaměřit se na jednu určitou věc. I ve svém životě se zajímá o spoustu věcí najednou. Co by bylo dominantou obrázku? Lze určit, jaké objekty jsou hlavní a jaké by byly vedlejší?

Autorka si na všech jejích obrázcích dala záležet s malbou stromů a má jich tam opravdu veliké množství. Rozlišuje mezi jehličnatými a listnatými stromy, ale také určovala jejich druhy. Na jejích obrázcích O perníkové chaloupce a My dvě to působí jako by stromy něco maskovaly. Zabírají značnou část obrázku. Kdo nebo co je ukryto v lese? Jak hluboké jsou ty lesy?

Obrázek 12 – Martina, My dvě (formát A3, akvarel)

2.8. CELKOVÉ SHRNUTÍ SOUROZENECKÉ TVORBY

Pro společnou práci jsem si záměrně vybrala respondentky, se kterými jsem se znala a cítila jsem, že budou ochotné spolupracovat. Všechny respondentky, se kterými jsem měla možnost pracovat, znaly téma této bakalářské práce a také věděly, co naše spolupráce bude obnášet. Na začátku jsem se i přes to setkala s mírnou nejistotou, která pramenila hlavně ze strachu, že jejich obrázek nebude tak hezký, jak by si představovaly. S arteterapií neměla ani jedna dřívější zkušenost, ale všechny to vnímaly jako zajímavý způsob terapie. Bylo pro mě cennou zkušeností pracovat s několika různými lidmi. Bylo zajímavé zjišťovat s kým se mi pracovalo snadněji a s kým to naopak bylo náročnější. Vnímala jsem, že některé respondentky nechtěly otevírat určitá témata nebo, že je zrovna v tu danou chvíli nic nenapadalo.

První sourozenecká dvojice – Nela a Klára

První respondentkou byla Nela a spolupracovalo se mi s ní velice dobře. Byla otevřená a její způsob verbálního vyjadřování byl přímý. O svých obrázcích dokázala vtipkovat, ale dokázala se zaměřit i na důležitá témata, která ji provází nejenom na obrázku, ale i v osobním životě. Vím, že autorka má s psychoterapií zkušenosti a myslím, že to pro mě bylo proto jednodušší. Nela dobře rozuměla mým otázkám a myslím, že se na ně snažila odpovídat upřímně a bez přibarvování.

Její sestra Klára byla poslední z respondentek, se kterou jsem spolupracovala. Vídaly jsme se pouze online, a to nám možná trochu ztížilo podmínky. Klára byla motivovaná, ale bohužel na naši spolupráci neměla moc času. I přes to, se mi s ní pracovalo dobře. Bylo znát, že ji výtvarná tvorba bavila. Ráda by tento způsob relaxace zařadila mezi své volnočasové aktivity. U Kláry pro mě bylo náročnější zůstávat v jejich obrázcích. Je to extrovertní žena, která ráda povídá a několikrát jsem cítila, že se bavíme o něčem jiném než bylo na jejím obrázku. U pohádky O perníkové chaloupce odbíhala k tomu, jak to v příběhu bylo doopravdy. U dalších témat se zaměřila na to, jak si představovala, že obrázek bude vypadat. V rozhovoru se snažila více povídat o své představě než o tom, co doopravdy bylo na jejím obrázku.

V jejich sourozeneckém vztahu jsem vnímala typickou roli prvorozeného dítěte. Podle Lemana (2016) jsou prvorozeným přisuzovány dobré vlastnosti, jsou to úspěšní lidé s dobrými komunikačními schopnostmi. Nela, jako ta mladší, svou starší sestru označovala jako úspěšnou a vzhlížela k ní. Věkový rozdíl 7 let je výrazný. Nela zmiňovala, že si

v dětství mezi sebou sestry nerozuměly tak jako v dospělosti, kdy se věkový rozdíl mezi nimi jako by smazal. U Nely bylo znát, že se snaží svou sestru v některých oblastech dohnat. Ale poté se objevilo, že se často řídí tím, co řekne její starší sestra. Chtěla by se více rozhodovat sama za sebe. Na Klářiných obrázcích jsem nezaregistrovala obavu z toho, aby ji v něčem mladší sestra nepřekonala, jak by tomu u prvorozených mohlo být. Myslím, že se jejich sourozenecký vztah v průběhu let hodně měnil, a to i s ohledem na to, že pubertu prožívala každá ve zcela jinou dobu. Z jejich obrázků a výpovědí při rozhovorech jsem cítila, že dospěly do stavu, kdy mají mezi sebou dobrý vztah, rozumí si a i přes to, že mají na něco jiné názory, tak se dokážou domluvit. Sourozenci na jejich obrázcích byli blízko u sebe a probíhala mezi nimi nějaká interakce. U obou respondentek jsem registrovala silnou potřebu nebýt v situacích samy. Jak Nela, tak Klára na svých obrázcích mají přátele a rodinu v podobě zvířat, stromů nebo dalších postav.

Druhá sourozenecká dvojice – Julie a Martina

U druhé sourozenecké dvojice jsem začala spoluprací s Julií. Obě respondentky jsem již znala, avšak Julii déle. Julie je z dvojice ta starší, k tvorbě přistupovala s nadšením a po přečtení zadání vždy hned věděla, co chce namalovat. V průběhu tvorby bylo patrné, že si není jistá s technikou akvarelu. Někde se jí obrázek moc rozpil a ona ho poté začala „zachraňovat“ jindy se jí nedařilo namíchat přesně takovou barvu, kterou by chtěla. Několikrát jsem viděla, že do obrázku dala tmavou barvu, kterou hned poté vymyla. Sama to pojmenovala jako strach z použití sytých barev, aby jí to nezkazilo obrázek. K rozhovorům nad obrázky přistupovala zodpovědně a nadšeně, ale myslím, že je pro ni těžké otevírat citlivá témata, a proto častokrát nevěděla, jak odpovědět, nebo ještě nebyla s to připustit i jiný význam obrázků. Zpětně musím spolupráci s Julií vyhodnotit jako náročnější. Bylo pro mě těžké ptát se tak, aby to bylo citlivé, ale abych se zároveň dozvěděla informace potřebné pro tuto bakalářskou práci. Při nahlížení na obrázky pro mě bylo těžké hledat souvislosti s tím, co o autorce vím, co jsem se dozvěděla z rozhovoru a tím, co jsem viděla v obrázcích. Vnímám své limity a myslím, že pokud bych takového klienta měla jednou ve své arteterapeutické praxi, bylo by na zvážení, jak by terapie měla pokračovat.

Martina je z této sourozenecké dvojice ta mladší. Setkaly jsme se pouze online, nicméně naše spolupráce probíhala bez problémů. Martina byla otevřená a cílevědomá, pracovalo se mi s ní velice dobře. Je to budoucí učitelka a má zkušenosti s komunikací s dětmi, možná proto byly její výpovědi a myšlenky pro mě srozumitelné a přehledné.

Tvoření patří mezi její záliby a bylo znát, že si je v malbě jistější než ostatní respondentky.

Obě sestry považují jejich sourozenecký vztah za výborný. Jejich vztah se v průběhu let hodně proměňoval. Pro každou z respondentek bylo klíčové jiné období. Pro mladší Martinu to byla především puberta, ve které se odcizily a poté, když její starší sestra odešla na vysokou školu do jiného města. Pro starší Julii bylo zlomové období 3. a 4. ročníku na střední škole, tedy doba, kdy se mladší sestra rozhodla, že chce studovat na stejné škole jako Julie. Obě sestry jsou na všech jejich obrázcích, jsou tam hlavními postavami, avšak nejsou v přímé interakci. Trochu to vypadá, že každá má v obrázku svou vlastní úlohu a tu si plní. Z jejich vztahu je patrné, že jako sportovkyně proti sobě dlouhou dobu soupeřily. Ze svých obrázků měly obě sestry vždy radost. Pohádka O perníkové chaloupce je pro ně příběh s dobrým koncem a oba zážitky, které namalovaly, si pamatují jako šťastnou vzpomínku. Pocit, že jsi jsou blízké vnímám na obou obrázcích rozkvetlých keřů. Obě se namalovaly těsně vedle sebe, trochu do sebe zasahují, krásně kvetou a je jim tam dobře.

Třetí sourozenecká dvojice – Eva a Martin

Jak jsem již psala, s bratrem Evy jsem se bohužel nemohla setkat. Mohu tedy vycházet jen z informací od mladší sestry. Eva je komunikativní a spolupráce s ní byla dynamická. Rychle reagovala na témata a vždy hned věděla, co bude malovat. Tvořila energicky, rychle a pocitově. Nad tvorbou se dlouho nezamýšlela, používala hodně vody a s obrázky byla celkem rychle hotová. Její obrázky jsou součástí příloh (příloha IV., V. a VI.)

Svůj vztah s bratrem popisuje už jako dobrý. Když byla dítě, hodně ke svému staršímu bratrovi vzhlížela. Bylo pro ni těžké udělat něco, za co by ji dokázal ocenit. Jejich vztah se změnil po bratrově svatbě, kdy autorce bylo 18 let. Podle jejích slov byli konečně oba dospělí a tím si byli i rovni. Svou roli v jejich vztahu vnímá jako tu vůdčí. Byla úspěšnější ve škole i ve volnočasových aktivitách, a tak má pocit, jako by bratra měla celý jejich vztah vést. Bylo to patrné především na obrázku O perníkové chaloupce (viz příloha IV.), kdy si autorka pamatovala verzi pohádky, ve které je Mařenka starší a zodpovědnější. Bylo by zajímavé porovnat obrázky a výpovědi od jejího bratra, zda to v dětství vnímal podobně.

3. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Cílem této bakalářské práce bylo zaměření se na to, jak respondenti, kteří mají jednoho sourozence, vnímají jejich sourozenecký vztah. Každý respondent namaloval tři obrázky, jejichž téma bylo zaměřené na sourozenecké vztahy.

Vycházela jsem z tématu pohádky O perníkové chaloupce, v této kapitole se zaměřím na to, jak respondentky toto téma výtvarně zpracovaly a co se z jejich obrázků lze dozvědět o jejich sourozeneckém vztahu. Dále se pokusím shrnout jaká další témata jejich obrázky O perníkové chaloupce nabízí.

Po tématu Perníkové chaloupky následovala další dvě témata, zaměřená na sourozenecký vztah – Rozkvetlé keře a My dvě/my dva. V této kapitole také shrnu, jak respondentky tato dvě témata výtvarně zpracovaly a zda v nich lze hledat podobné sourozenecké obsahy jako u tématu Perníkové chaloupky.

V1: Jak dospělí respondenti, kteří mají jednoho sourozence, výtvarně ztvárňují téma pohádky O perníkové chaloupce?

Respondentky dostaly jednoduché zadání – namalovat pohádku O perníkové chaloupce. Mohly si vybrat jakoukoliv scénu, jediný požadavek z mé strany byl, aby obrázek obsahoval dvě postavy sourozenců. Všech 5 obrázků od respondentek je orientováno na šířku. Na všech obrázcích se objevuje perníková chaloupka, což vzhledem k názvu tématu není nic nečekaného.

Zajímavé bylo, že všechny respondentky si vybraly víceméně stejnou pasáž z pohádky, tedy situaci, kdy jsou děti ztracené a vidí perníkovou chaloupku. Abych mohla porovnat v čem se obrázky podobají a v čem jsou odlišné, vytvořila jsem tabulku s několika hlavními prvky, důležitých pro tuto pohádku (viz příloha VII.). Zaměřila jsem se především na perníkovou chaloupku, Jeníčka a Mařenku, les, cestu, časové vymezení a další postavy.

Chaloupky se objevily na všech obrázcích. Na 4 z nich byla **chaloupka** umístěná do pravého horního rohu. Mohlo by to odkazovat k budoucnosti. Všechny tyto respondentky uvedly, že k nějaké akci na jejich obrázcích teprve dojde. Pohádka O perníkové chaloupce je tak trochu o budoucnosti dvou dětí, které během příběhu výrazně dospějí. Pouze u jedné respondentky se objevila chaloupka vlevo. Zde je otázka, do jaké doby se děti vracejí a proč.

Bylo zajímavé, jak respondentky ze sourozeneckých dvojic mají podobné obrázky.

Nela a Klára z první sourozenecké dvojice namalovaly děti, které jdou po cestě

k chaloupce, jsou blízko u sebe a sbírají ovoce do košíčku. Obě respondentky z druhé sourozenecké dvojice namalovaly Jeníčka, jak vyhlíží chaloupku ze stromu a Mařenku, jak čeká dole. Poslední respondentka také zvolila scénu, kdy děti jdou po cestě k chaloupce.

U první sourozenecké dvojice Nely a Kláry (a pak ještě u Julie) se objevil **košíček**, do kterého děti sbíraly ovoce. V pohádce O perníkové chaloupce od bratří Grimmů (viz příloha I.) ani od Boženy Němcové (viz příloha II.) se sběr ovoce do košíčku neobjevuje. Buď se mohu domnívat, že respondentkám byla čtena jiná verze pohádky, anebo spojily několik pohádek dohromady (Červená Karkulka).

Nela i Klára mají na svých obrázcích **zvířata** – zajíce, ptáky a jelena. Pták (konkrétně sova) se objevil ještě u respondentky Evy. Všechny tři zmiňovaly, že zvířata měla symbolizovat nějaké blízké osoby, které by na děti dohlížely.

Domnívám se, že pouze z obrázku O perníkové chaloupce nelze určit jaký je mezi respondenty sourozenecký vztah. Nicméně se lze zaměřit na **vzájemné postavení Jeníčka a Mařenky**. Lze si všímat toho, jakou roli v příběhu hrají, zda se dotýkají nebo se na sebe dívají. Vzhledem k malému vzorku respondentů však nemohu tyto prvky generalizovat tak, aby byly uplatnitelné i pro další práci s klienty. Každý obrázek je jedinečný a jeho interpretace závisí i na vysvětlujícím komentáři autora.

V2: Jaká další témata, může nabídnout pohádka O perníkové chaloupce?

Téma Perníkové chaloupky je komplexní a je v něm několik rovin, na které se lze zaměřit. V této práci jsem se s respondentkami zaměřila především na sourozenecký vztah nicméně jsme se dotkly i dalších důležitých témat.

Jako nejzajímavější pro mě byl fakt, že žádná z respondentek si nepamatovala, proč děti do lesa přišly a proč se ztratily. Verzí pohádek je mnoho, nicméně základní myšlenka je vždy podobná. Děti do lesa odvede otec (kterému to většinou nařídila zlá macecha), protože jejich rodina je velmi chudá a rodiče nemohou děti uživit. Toto téma tedy nabízí veliký potenciál pro rodinnou tématiku.

Možná témata:

- role otce v rodině, vztah s matkou (vlastní i nevlastní);
- strach z opuštění rodičů, důvěra mezi dětmi a rodiči;

- závislost dětí na rodičích nebo jejich samostatnost.

Téma Perníkové chaloupky je vhodné i pro klienty, kteří mají sklony k závislostem. Žádná z respondentek nenamalovala Jeníčka a Mařenku, jak ujídají perníček z perníkové chaloupky. Dokonce se o tom ani žádná respondentka nezmínila. Na 4 obrázcích byl důležitý sběr jahod nebo malin. Jeníček a Mařenka svou potřebu nasytit se vyřešili jinak. Děti nabíraly zdravé čerstvé ovoce místo toho, aby kradly nezdravý perníček ježibabě. Z toho bych mohla usuzovat, že se u respondentek sklony k závislostem jeví jako nepravděpodobné.

V3: Jak respondenti výtvarně ztvárnili další dvě sourozenecká témata? Lze v jejich obrázcích hledat podobné sourozenecké obsahy jako u tématu pohádky Perníková chaloupka?

Druhé téma jsem záměrně zvolila jako metaforu k jejich sourozeneckému vztahu. Autorky si s tímto tématem poradily dobře. Bylo pro ně lákavé, že na obrázku nemusí malovat postavy, protože ty pro ně byly nejobtížnější.

Na 4 obrázcích se vyskytují rozkvetlé keře, na 1 obrázku se z keřů staly stromy. Všechny keře jsou zasazeny do prostředí a vytváří dojem, že tam patří. Bylo zajímavé pozorovat, kdo namaloval sebe a svého sourozence jako stejné keře a kdo naopak namaloval dva různé druhy keřů. Nela, Julie a Eva namalovaly stejný druh keřů/stromů, ale s různými květy. Klára a Martina namalovaly dva různé druhy keřů. Mohlo by to znamenat, že jedna ze sester vnímala sebe a sestru podobně, ale ta druhá ne. Nepotvrdilo se, že by se tento jev objevil u respondentů ze stejných sourozeneckých konstelací. Z mého pohledu, rozdílné keře namalovala ta „výraznější“ ze sester. Mohlo by to reflektovat nějaké přání odlišit se nebo vynikat.

Pro třetí téma My dvě/my dva si všechny autorky zvolily zážitek, na který mají hezké vzpomínky. Jako nejzajímavější shledávám fakt, že umístění postav na obrázku je velice podobné s jejich prvním obrázkem. Pokud byly postavy na obrázku Perníková chaloupka v těsné blízkosti, tak jsou v těsné blízkosti i na třetím obrázku (první sourozenecká dvojice a Eva). A naopak pokud mezi sebou měla Mařenka s Jeníčkem nějaký prostor, tento prostor zůstává i mezi sestrami na posledním obrázku (druhá sourozenecká dvojice). Z tohoto pohledu můžu potvrdit, že další zpracovaná témata nabízí podobné sourozenecké obsahy jako pohádka O perníkové chaloupce.

4. DISKUSE

Při psaní této práce jsem přímo nenavazovala na žádný již uskutečněný výzkum. Snažila jsem se o sondu do sourozeneckého tématu skrze výtvarnou tvorbu. Zvolila jsem malý vzorek respondentů, a to především z toho důvodu, abych mohla každému respondentovi zadat několik výtvarných témat a získaná data následně pečlivě interpretovat.

Pokud bych na začátku této studie měla zkušenosti, které mám nyní, je možné, že bych některé kroky provedla jinak. Například při zadání tématu Perníkové chaloupky, jsem respondentkám nepřečetla ani nenabídla žádnou variantu této pohádky. Spoléhala jsem na to, co si pamatují ze svých dětských let a myslím, že to bylo cenné, protože výtvarně ztvárnily scénu, která pro ně byla důležitá. Nicméně v několika případech jsme s respondentkami narážely na to, že nevěděly, jak přesně pohádka zní. Nevěděly, jak se děti do lesa dostaly ani například to, zda byla starší Mařenka či Jeníček.

Další otázkou, kterou zde musím otevřít, je nakolik je vhodné téma o bratrovi a sestře zadávat dvěma sestrám. I přes to, že s určením postav v obrázcích neměly respondentky problém, myslím, že určitou překážkou by toto genderové rozlišení mohlo být. Se všemi respondentkami, a nejen s nimi, jsem konzultovala další pohádky, pro které je důležité sourozenectví. Vzhledem k dnešní době, kdy audiovizuální ztvárnění pohádek značně pokročilo k velice propracovaným ať už animovaným či hraným celovečerním filmům, bych se v budoucnu nebála zadávat témata moderních pohádek z posledních let. Pro práci dvou sester by se nabízela například pohádka Ledové království. Všem respondentkám se tento návrh líbil a rády by si toto téma namalovaly.

Téma dvou keřů jsem původně zamýšlela jako krátkou aktivitu, která mi měla umožnit nahlédnout na respondentky a na jejich okolí z trochu jiného pohledu. Nakonec se z této aktivity stalo plnohodnotné téma a obrázky byly bohaté pro následnou interpretaci. Jako úskalí zde vidím, že dospělí respondenti o svých obrázcích velmi přemýšleli. Vztah dvou keřů si rychle spojili s jejich sourozeneckým vztahem, a proto se snažili keře namalovat v tom nejlepším světle. Musím souhlasit s autorkou tohoto tématu (Violet Oaklander), která píše o vhodnosti tématu pro dětské klienty. Dětští respondenti by se do malby keře či dvou pustily možná více spontánně a bez sebecenzury.

ZÁVĚR

Záměrem této práce bylo zaměření se na vnímání sourozeneckého vztahu ve výtvarné tvorbě u respondentů, kteří pocházejí z různých sourozeneckých konstelací.

V teoretické části jsem shrnula témata týkající se sourozeneckých vztahů a konstelací. Dále jsem shrnula literární žánr pohádek. Zaměřila jsem se převážně na pohádku O perníkové chaloupce, ve které je sourozenecký vztah Jeníčka a Mařenky. Uvedla jsem také to, jaký interpretační potenciál tato pohádka může nabízet.

V praktické části jsem se zaměřila na práci s 5 respondentkami. Každé respondentce jsem zadala 3 témata, která výtvarně zpracovaly. Následně jsem vedla s každou respondentkou individuální rozhovor nad jejími obrázky.

Všechny informace, které jsem získala, jsem se snažila sepsat do případových studií. Zaměřila jsem se na informace o respondentkách, výpovědi z rozhovorů a především na jejich obrázky. Hledala jsem, jak se v jejich obrázcích objevuje sourozenecký vztah. Následně jsem porovnávala obrázky jednotlivých sourozeneckých dvojic a zjišťovala, zda na jejich vztah mají respondentky podobný pohled.

Práce přinesla vhled do problematiky sourozeneckých vztahů. Sourozenecký vztah je považován za jeden z nejdelších. Psychoterapie se hodně zaměřuje na rodinná témata, a to především na vztahy s rodiči. Na sourozenecké vztahy se trochu zapomíná i přes to, že jsou stejně důležité, jak píše například Parens (1988). Tato práce přináší nabídku témat, která, jak se touto prací ukázalo, jsou vhodná k otevírání sourozeneckých otázek.

Pro svůj osobní rozvoj považuji za nejdůležitější samotnou spolupráci s respondentkami. Spolupráce s nimi pro mě byla velmi zajímavou zkušeností, protože jsem si mohla vyzkoušet reálnou arteterapeutickou práci. Musím konstatovat, že respondentky, které se do této bakalářské práce zapojily, byly velice ochotné, spolehlivé a spolupráce s nimi byla bezproblémová. K výtvarné činnosti přistupovaly většinou s nadšením a při rozhovorech nad jejich obrázky se nám většinou povedlo vést upřímnou debatu. V několika případech bylo cítit, že jsou respondentky unavené, nebo na naši spolupráci nemají tolik času, kolik by chtěly. Nicméně mě potěšila jejich zpětná vazba, pro všechny respondentky to byla zajímavá zkušenost a při naší spolupráci si dokázaly odpočinout a uvolnit se. Několik z nich by rády dále pokračovaly v naší spolupráci, již si koupily barvy a samy doma už namalovaly několik obrázků.

Použitá literatura

Adler, A. (1999). *Porozumění životu: úvod do individuální psychologie*. Aurora.

Adler, A. (1994). *Psychologie dětí.* Praha: Práh.

Adler, A. (2020). *Smysl života.* Praha: Portál.

Bettelheim, B. (2017). *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době.* Praha: Portál.

Carruthers, A. (2015). *Hansel and Gretel – And Other Siblings Forsaken in Forests (Origins of Fairy Tales from Around the World).* Pook Press.

Černoušek, M. (2019). Děti a svět pohádek. Praha: Portál.

Gavora, P. (2000). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. Edice pedagogické literatury.

Geldard, K., & Geldard, D. (2008). *Dětská psychoterapie a poradenství*. Praha: Portál.

Grimm, J., & Grimm, W. (1980). *Pohádky bratří Grimmů*. Praha: Albatros.

Havránek, B. (1989). *Slovník spisovného jazyka českého*. 2., nezměněné vyd. Praha: Academia.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hendl, J., & Remr, J. (2017). *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál.

Leman, K. (2016). *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.

Lhotová, M., & Perout, E. (2018). *Arteterapie v souvislostech.* Praha: Portál.

Němcová, B. (1958). *Božena Němcová maličkým*. Praha.

Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Grada.

Novotná, H., Špaček. O., & Šťovíčková Jantulová, M. (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.

Oaklander, V. (2020). *Třinácté komnaty dětské duše: tvořivá psychoterapie v duchu gestalt terapie*. Praha: Portál.

Parens, H. (1998). *Siblings in early childhood: Some direct observational findings*.

Prekop, J. (2002). *Prvorozené dítě. O sourozenecké pozici.* Praha: Grada.

Sirovátka, O. (1998). *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře.* Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR.

Sohni, H. (2019). *Sourozenecké dynamika.* Praha: Portál.

Steiner, R. (2020). Svět pohádek. Franesa.

Šmahelová, H. (1989). *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek.* Praha: Albatros.

Šicková-Fabrici, J. (2016). *Základy arteterapie*. Rozšířené vydání. Praha: Portál.

Timuľák, L. (2006). *Základy vedení psychoterapeutického rozhovoru: integrativní rámec.* Praha: Portál.

Internetové zdroje

Kožená, J. (2009, 19. března). *Sourozenecká konstelace utváří vaši osobnost.* Zdravě. https://vztahy-v-rodine.zdrave.cz/sourozenecka-konstelace-utvari-vasi-osobnost/

Sakař, P. (2014, 1. října). *Sourozenecké vztahy: Jak ovlivňují život dětí?* Šance dětem. https://sancedetem.cz/sourozenecke-vztahy-jak-ovlivnuji-zivot-deti

Seznam příloh

Příloha I. – Jacob Grimm, Wilhelm Grimm – Jeníček a Mařenka

Příloha II. – Božena Němcová – Pohádka O perníkové chaloupce

Příloha III. – Zadání Rozkvetlé keře (Violet Oaklander)

Příloha IV. – Eva, O perníkové chaloupce (formát A3, akvarel)

Příloha V. – Eva, Rozkvetlé keře (formát A3, akvarel)

Příloha VI. – Eva, My dva (formát A3, akvarel)

Příloha VII. – Hlavní prvky objevující se v obrázcích O perníkové chaloupce

Příloha I. – Jacob Grimm, Wilhelm Grimm – Jeníček a Mařenka

Grimm, J., & Grimm, W. (1980). *Pohádky bratří Grimmů*. Praha: Albatros (s. 67-78)

U jednoho velikého lesa stála malá chaloupka a tam bydlil chudý drvoštěp se ženou a se dvěma dětmi, které mu zůstaly po nebožce první ženě. Jmenovaly se Jeníček a Mařenka. V chaloupce nikdy nebylo jídla nazbyt, ale když jednou v té zemi nastala veliká drahota, drvoštěp už nestačil vydělat ani na chleba. Krájeli z posledního bochníku.

Otec byl už celý ustaraný, večer se na posteli pořád převracel z boku na bok a vzdychal, až řekl své ženě:

„Co jen si počneme? Chudinky děti, jak je uživíme, když v chalupě není co do úst?“

„Víš co, muži,“ odpověděla žena, „zítra časně ráno zavedeme děti do lesa, tam, co je nejhustší, rozděláme jim oheň, každému dáme kousek chleba a potom půjdeme po své práci a necháme je tam. Samy už cestu domů nenajdou.“

„Nechat děti v lese samotné?“ odpověděl muž. „Ne, ženo, to já neudělám. Vždyť by na ně přišla divá zvěř a roztrhala by je.“

„Vezmi rozum do hrsti,“ řekla žena, „když to neuděláme, pomřeme hlady všichni čtyři.“ A tak dlouho do něho hučela, až si dal říci, i když mu dětí bylo pořád líto.

Obě děti šly spát o hladu, proto také nemohly usnout a vyslechly, k čemu macecha otce navádí. Mařenka se rozplakala a šeptala Jeníčkovi:

„Co budeme dělat? Já se v lese bojím.“

„Neplač, Mařenko,“ konejšil ji Jeníček, „však my domů trefíme, já už vím jak.“

Když rodiče usnuli, Jeníček vstal, oblékl si kabátek a vykradl se ven. Měsíc jasně svítil a bílé křemínky na cestě před chalupou se blyštěly jako samé nové desetníky. Jeníček je začal sbírat a nacpal si jich do kapes u kabátu, co se jen vešlo. Potom se vrátil k sestřičce, pošeptal ji:

„Nic se neboj, Mařenko, a jen klidně spi. Dobře to dopadne,“ a šel si lehnout.

Sotva se rozednívalo, ještě než vyšlo slunce, už byla macecha vzhůru a budila děti:

„Vstávejte, vstávejte, půjdeme do lesa na dříví.“ Potom dala každému krajíček chleba a řekla: „Tady máte na oběd, ale nesnězte to před polednem, víc už nedostanete, nemáme.“

Mařenka vzala chleba do zástěrky, protože Jeníček měl v kapsách kamínky, a všichni se vydali do lesa. Když už byli kousek od chalupy, zastavil se Jeníček a ohlížel se po ní, za chvilku zase a tak dělal to pořád. Otec mu řekl:

„Jeníčku, copak že se pořád ohlížíš a zůstáváš pozadu?“

„Já vás dohoním, tatínku," odpověděl Jeníček. „dívám se na svou bílou kočičku, sedí nahoře na střeše a chce mi dát sbohem."

Žena řekla:

„Ty si hloupý, to není tvá kočička, to jen ranní slunce svítí na komín."

Ale Jeníček se nedíval po kočičce. Pokaždé vytáhl z kapsy bílý křemínek a hodil ho na cestu.

Když došli hluboko do lesa, řekl otec:

„Tak děti, teď nasbírejte dříví, rozdělám ohníček, aby vám nebylo zima." Jeníček s Mařenkou nanosili velikánkou hromadu roští, otec ji podpálil, a když se oheň rozhořel vysokým plamenem, řekla žena:

„Tak, děti, zůstaňte hezky u ohníčku a odpočiňte si, my půjdeme do lesa kácet. Až budeme hotovi, přijdeme pro vás."

Jeníček s Mařenkou seděli u ohně, a když bylo poledne, snědli každý svůj krajíc chleba. A protože pořád slyšeli rány sekerou, nebáli se, myslili si, že je otec nablízku. Jenže ona to nebyla sekera: otec přivázal na jednu souš silnou větev, a jak foukal vítr, větev se klátila a tloukla do stromu. Děti byly uběhané, oheň pěkně hřál, a tak seděly a seděly, až jim oči zapadly a ony tvrdě usnuly.

Když se konečně probudily, oheň dávno vyhasl a byla tmavá noc. Mařenka se dala do pláče a naříkala:

„Jak my se teď dostaneme z lesa ven!" Bála se, ale Jeníček ji utěšoval:

„Jenom chvilku počkej, až vyjde měsíček, potom už cestu najdeme."

Měsíc byl v úplňku, a když vystoupil dost vysoko, vzal Jeníček sestřičku za ruku a šli, jak jim ukazovaly cestu jeho křemínky. Třpytily se při měsíčku jako zbrusu nové desetníky. Šli tak celou noc a za svítání se šťastně dostali k otcově chalupě. Zaklepali na dveře, matka otevřela, a když viděla, že je to Jeníček s Mařenkou, začala hubovat:

„I vy nezvedené děti, to jste si v lese pospaly! My už jsme myslili, že se ani nevrátíte." Ale otec byl rád, že jsou děti doma. Beztoho samou starostí o ně ani oka nezamhouřil. Zanedlouho však bylo v chalupě zle a zle, bída hleděla ze všech koutů. A to macecha v noci povídala mužovi:

„Zase není do čeho kousnout. V almárce máme jen půl bochníku, až ho sníme, co potom? Děti musejí z domu. Zavedeme je do lesa, ale ještě hloub, aby odtamtud cestu najít nemohly. To je naše jediná záchrana."

Muž z toho měl srdce těžké jako kámen. V duchu si vyčítal: Nepřivedl jsem svým dětem hodnou matku. Každá jiná by věděla, že se s dětmi máme rozdělit o poslední sousto. Chtěl, aby to žena uznala, ale ta nechtěla nic slyšet, jenom hubovala a ještě sama vyčítala.

Když se jí nedovedl opřít poprvé, musil muž ustoupit i podruhé.

Jenže děti byly ještě vzhůru a zas to všechno vyslechly. Když drvoštěp se ženou už spali, Jeníček zase vstal a chtěl jít nasbírat křemínků jako posledně. Ale macecha dveře zamkla, a tak nemohl ven. Přesto sestřičku utěšoval:

„To nic, Mařenko, jenom klidně spi a neplač, však my si nějak pomůžeme.“ Časně ráno přišla žena pro děti, aby vstávaly. Dostaly každý svůj krajíček chleba, ale menší než předešle. Jeníček ho cestou v kapse drobil, každou chvilku zastavil a hodil drobeček na zem.

„Jeníčku, copak že postáváš a ohlížíš se,“ řekl otec, „jdi pořádně!“

„Dívám se na svého holoubka, sedí na střeše a rád by mi dal sbohem,“ odpověděl Jeníček.

„Ty si hloupý,“ řekla žena, „to není holoubek, to jen ranní slunce svítí nahoře na komín.“ Nevěděla, proč se Jeníček zastavuje. A on zatím pomalounku polehounku vyházel všechny drobečky z kapsy na zem.

Žena zavedla děti ještě hloub do lesa, kde předtím jakživy nebyly. Otec tam zase rozdělal velký oheň a macecha řekla:

„Tady zůstaňte sedět, děti, a jestli jste ušlé, můžete si zdřímnout. My jdeme do lesa kácet a večer, až budeme hotovi, přijdeme si pro vás.“

V poledne se Mařenka rozdělila o chleba s Jeníčkem, který svůj krajíček vydrobil na cestu. Potom zase usnuli a spali a spali. Večer minul, ale za dětmi nikdo nepřišel.

Probudily se teprve zimou a do tmy tmoucí. Jeníček sestřičku těšil:

„Jenom počkej, Mařenko, až vyjde měsíček. Potom uvidíme drobečky, co jsem roztrousil, a ty už nám ukážou, kudy domů.“

Když měsíc vysvitl, vydali se na cestu, ale žádné drobečky už nenašli, lesní ptáčkové je všechny do jednoho sezobali.

Jeníček zase říkal:

„To nic, však my cestu najdeme,“ ale nemohli ji najít.

Tak šli celou noc a celý den od rána do večera, a ještě se nedostali z lesa ven. Měli už hrozný hlad, vždyť snědli jen hrstičku jahod a borůvek, co sem tam nasbírali. Byli už uchození, že sotva na nohou stáli, a tak si lehli pod strom a usnuli.

Ráno se zase sebrali a šli, bylo to už druhé ráno, co nespali doma ve své posteli. Zase šli a šli, ale zacházeli pořád hloub a hloub do lesa. K polednímu uviděli krásného sněhobílého ptáčka. Seděl na větvi a tak pěkně zpíval, že se zastavili a poslouchali. Když dozpíval, zamával křídly a poletoval před nimi ze stromu na strom, a děti pořád za ním. Tam je dovedl z lesa na palouček k malé chaloupce a tam se jim ztratil.

Děti se po něm ani neohlížely, mohly oči nechat na té chaloupce, protože takovou ještě nikdy neviděly. Zdi měla z chleba, střechu z perníku a okýnka cukrová.

„Panečku, teď se najíme, Mařenko," pochvaloval si Jeníček.

„Já si vezmu kousek ze střechy a ty si ulom z okna, lízni si, je to sladké." Natáhl ruku a uštípl si kousek střechy, aby ochutnal, jaké to je, a Mařenka si stoupla k okýnku a chroupala cukrová sklíčka.

Vtom se zevnitř ozval tenký hlásek:

„Chroupy, chroupy, kdopak tu je, kdo chanuku oždibuje?"

Děti odpověděly:

„To vítr, větříček, obláčků bratříček,"

a jedly dál a nedaly se rušit. Jeníčkovi střecha moc chutnala, a tak už neuštipoval, strhl si z ní celou jednu perníkovou tašku. Mařenka zůstala u okna, které bylo sestaveno z kulatých sklíček, vyloupla si celé jedno kolečko a libovala si, jak je dobré.

Najednou se otevřely dveře a z nich se o berličce vybelhala stará, prastará baba. Jeníček a Mařenka leknutím upustili, co měli v ruce. Ale baba zakroutila hlavou a řekla:

„Aj aj aj, děťátka kuřátka, kdopak vás sem zavedl? Můj bílý ptáček? No, jen pojďte, pojďte dál, já mám dětičky ráda." Vzala obě děti za ruku a odvedla je do chaloupky. A hned jim snášela na stůl, co měla dobrého: mléko a pocukrovaný svítek, jablka a ořechy. Po jídle odestlala dvě bílé postýlky, Jeníček a Mařenka si lehli a myslili, že snad jsou v ráji.

Jenže baba nebyla tak přívětivá, jak se tvářila. Byla to zlá čarodějnice a tu sladkou chaloupku si postavila proto, aby přilákala děti a mohla je sníst.

Časně ráno baba vstala, dřív než se děti probudily, prohlédla si je, kterému se víc červenají tvářičky, popadla Jeníčka, odnesla ho do chlívku a zavřela za ním laťková dvířka. Potom šla k Mařence, vzburcovala ji a křikla:

„Vstávej, holka líná, nanosíš vody a uvaříš klukovi něco dobrého, aby pěkně tloustl. Sedí v chlívku, mám ho tam na krmníku."

Mařenka se dala do pláče, ale žádné pomoci, musila zlou čarodějnici poslechnout.

Chudák Jeníček byl zavřený, ale k jídlu dostával všechno nejlepší, kdežto Mařenka jen samé oškrabky. Baba se každé ráno belhala k chlívku a volala:

„Jeníčku, vystrč prstíček, ať vidím, jaký jsi cvalíček."

Ale Jeníček nebyl tak hloupý, aby vystrkoval prst, vždycky jí nastrčil nějakou kůstku. Baba měla špatné oči a nic nepoznala. Jenom se divila, že Jeníček vůbec netloustne. Když už ho krmila čtyři neděle a Jeníček zůstával pořád stejný, najednou už jí to bylo dlouhé a řekla si, že dál už čekat nebude: „Ať je tlustý nebo hubený, zítra si ho udělám."

A hned zavolala: „Hej, Mařenko, poskoč a nanos vody do kotle, ať máme na zítřek. Bude velké vaření." Ubohá sestřička nosila vodu a pro slzy neviděla na cestu. Věděla, co to velké vaření znamená. Ale jak Jeníčkovi pomoci, to nevěděla.

Časně ráno musila Mařenka vstát, zavěsit kotel s vodou nad ohniště a rozdělat oheň.

„Nejdřív upečeme chleba," řekla baba, „pec už mám roztopenou a těsto vyválené." A strkala Mařenku ven k peci, z níž vyšlehovaly plameny. „Vlez dovnitř a podívej se, jestli je dost rozpálená, aby se chléb dal sázet." Chtěla Mařenku dostat do pece a zavřít za ní dvířka, aby se tam upekla.

Ale Mařenka poznala, co má čarodějnice za lubem, a řekla:

„Já nevím, jak se tam leze. A ani se tam nevejdu."

„Nemluv tak hloupě," zlobila se baba, „ústí pece je veliké až dost, vždyť vidíš, i já bych se tam vešla." Přišourala se k peci a strčila do ní hlavu. V tu chvíli Mařenka drc! vrazila babu do pece celou, přibouchla železná dvířka, zašoupla závorku a utekla.

Běžela rovnou k Jeníčkovi, otevřela mu chlívek a zavolala:

„Pojď ven, Jeníčku, čarodějnice už nám nic neudělá už je po ní!"

Jeníček vyskočil z chlívku jako ptáček z klece, chytil Mařenku kolem krku, div ji nezadusil. Oba skákali jako kůzlata samou radostí, že se už nemusejí bát, a hned se chystali na cestu. Ale nejdříve ještě zašli do chaloupky, chtěli se podívat, co je v těch truhlách, které tam čarodějnice měla, a našli v nich samé perly a drahokamy.

„Tohle jsou ještě lepší kamínky než moje křemeny," řekl Jeníček a nastrkal si jich do kapes, kolik se mu vešlo. Mařenka se přidala:

„To já taky něco domů přinesu," a nabrala si plnou zástěrku perel. Jeníček ji pobízel:

„A teď už pojď, ať jsme z toho čarodějnického lesa venku."

A tak se rozeběhli a šli, až došli k veliké řece.

„Na druhou stranu se nedostaneme," řekl Jeníček, „lávka tu není a most teprve ne."

„Loďka tu taky žádná nepřeváží," odpověděla Mařenka, „ale tamhle plave bílá kachna, když ji poprosím, snad nám pomůže přes vodu." A zavolala:

„Kachničko, kachničko,
připlav k nám maličko, měli jsme s Jeníčkem nehodu,
pomoc nám, prosím tě, přes vodu."

Kachna odpověděla:

„Znám vaši nehodu,
vezmu vás přes vodu,
já bílá kachnička
budu vám lodička."

A opravdu hned připlavala. Jeníček na ni sedl a chtěl, aby sestřička přisedla k němu. „To ne," řekla Mařenka, „kachnička nás oba neunese, radši ať nás převeze jednoho po druhém."

Hodná kachna jim to udělala a oba se šťastně dostali na druhý břeh. Potom zase šli lesem. Za chvíli jim ten les připadal známější a známější, dostali se na cestu a konečně v dálce uviděli chalupu svého otce. Hned se dali do běhu, vrazili do světnice a už viseli tatínkovi na krku.

Však tam seděl sám a sám, žena mu zatím umřela. Ale to ho tolik netrápilo jako pomyšlení na děti. Od té doby, co je nechal v lese, neměl jedinou pokojnou chvilku, a jak jen mohl, chodil je hledat.

Děti začaly tatínkovi vyprávět, kam až v lese zabloudily a jak odtamtud vyvázly. Mařenka vyklopila ze zástěrky perly tak horlivě, že po světici poskakovaly jako bílé hrášky, Jeníček z kapes vybíral drahokamy hrst po hrsti, až na stole jiskřily jako hromádka barevných žhavých uhlíků.

A tak bylo v chaloupce po starostech a Jeníček s Mařenkou vyrůstali otci k samé radosti.

Pohádka končí, to víš. Tamhle běží myš, kdo ji chytí, ať z ní má chlupatou čepici s ušima.

Příloha II. – Božena Němcová – Pohádka O perníkové chaloupce

Němcová, B. (1958). *Božena Němcová maličkým*. Praha. (str. 32-39)

Byl jeden chudobný otec a měl dvě děti, Honzíčka a Marušku. On chodíval do lesa dřevo porážet a nemohl na děti pozor dávat; proto když jim, malým dětem, matka umřela, oženil se, aby měly děti zase matku. Ale ta druhá matka nebyla hodná, neměla ráda otce, ani děti, a otec měl proč naříkat.

Jednou se té maceše ty děti tak zprotivily, že muži poručila, aby je zavedl a více aby domů se nevracely; darmo se tomu muž protivil děti svoje zavést, ale žena pokoje nedala, on se jí bál, a proto se smutným srdce jednoho dne dětem řekl: "Vezměte si džbánečky, půjdete dnes se mnou do lesa na jahody."

Děti radostí skákaly, vzaly hned džbánečky a s otcem do lesa se ubíraly. Když přišli hluboko do lesa, zavedl je otec na velkou mýtinu jahod, kde se vše jen červenalo, a řekl jim: "No, milé moje děti, tuto sbírejte si jahody, a já tamto půjdu dříví porážet, dokud mě budete slyšet tlouci, budete vědět, že jsem na tom místě." Děti dychtivě padly na jahody a otec odešel opodál, přivázal mezi stromoví palici, která větrem pohazována do stromů tloukla, jako když dříví poráží. Když tak děti ošálil, vrátil se domů a děti v lese nechal.

Když měly děti plné již džbánky a dosyta se najedly, začaly myslit, aby se k otci podívaly. - I šly tam, odkud se po chvílích udeření palice ozývalo, ale nenašly tátu, jen jeho palice visela na stromě.

"Kdepak jen náš tatínek bude, snad šel domů a nás tu nechal," řekl Honzíček.

"Ale copak si to myslíš, však on tatínek někde bude a přijde zajisté pro nás, jen tu buďme," řekla Maruška.

A tedy čekaly a z dlouhé chvíle jedly zase jahody ze džbánku, až byly džbánky prázdné, musely je tedy zase naplnit, a tak jim ušla chvíle. Než začalo se stmívat, přestal tlukot palice a dětem bylo úzko, i vzaly džbánky a šly hledat otce.

"Slunéčko se níží, k večeru se blíží, táto, pojďte domů!" volaly lesem; ale žádného ohlasu neslyšely.

"To jsme už, milý Honzíčku, zabloudili a tatínka nenajdeme; musíme tu zůstat přes noc," řekla Maruška; ona byla starší a moudřejší.

"Ale já se bojím," Honzíček na to.

"No tedy počkej, já vylezu na strom, jestli uvidím nějaké světlo a v tu stranu bychom

se potom dali," těšila ho Mařenka a hned taky na strom lezla. - Ze stromu dívala se kolem dokola, když viděla zdaleka světýlko, zavolala Honzíčka, aby se už nebál, slezla dolů, a v tu stranu, kde světlo viděla, se dali. I přišli z lesa ven, na zelenou louku; na té louce viděli hezkou chaloupku a ta chaloupka byla perníková. Šli až k okénku, koukli dovnitř a viděli tam sedět starou bábu a dědka.

"Počkej," řekl Honzíček, "já vlezu na střechu, ulomím kus perníčku a budem se mít dobře."

"A jestli na nás přijdou," Maruška se strachovala - ale Honzíček byl už na střeše a loupal perníček a Marušce dolů házel.

I poslala bába dědka, aby se šel podívat, že se jí zdá, jako by někdo loupal perníček. Šel dědek ven a ptá se: "Kdopak to na mé střeše loupá perníček?"

"I ne, dědečku, to větříček," tenkým hláskem odpověděla Maruška pod oknem - a dědek se spokojil. Děti se byly najedly a pod oknem se uhnízdily k spánku.

Ráno si vlezl zase Honzíček na střechu, aby si uloupnul kus perníčku, a bába zase poslala dědka se podívat. - Maruška chtěla zase dědečka odbýt, ale on ji viděl a šel to bábě povědít.

"Chutě, Honzíčku, musíme utéct, sice bude s námi zle," volala Maruška na Honzíčka, neboť slyšela, jak bába dědka posílá, aby jí ty děti přivedl, že si je upeče.

Honzíček skočil ze střechy, Maruška ho chytila za ruku, a utíkali, co mohli a kam je oči vedly, a dědek hnal se za nimi, ale že byl tlustý a nemotorný, nemohl jim přece stačit. Než nebyly by mu ty dětičky utekly, kdyby se tu byla pojednou žena nevyskytla na lenném poli.

"Prosím vás, panímámo, povězte nám, kudy bychom se dali; zlý dědek z perníkové chaloupky nás honí, chtějí nás upéct, že jsme jim kousek střechy uloupli."

"Tuto se dejte do lesa, tou cestičkou, však já dědka zdržím," řekla plečka a ukazovala dětem do lesa.

Děti utíkaly dále, a za chvíli přiběhl dědek silně si odfukoval.

"Osobo," ptal se plečky, "neviděla jste tudy jít dvě děti?"

"Pleju len," odpověděla žena, jako by mu nerozuměla.

"Osobo, já se vás ptám, jestli jste tudy viděla jít děti."

"Až vypleju a uzraje, budem trhat."

"Osobo, rozumějte pak, ptám se vás, jestli jste viděla tudy jít děti."

"Až vytrháme, budem drhnout semeno a pak len močit."

"Osobo, cožpak nerozumíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"Po vymočení prostírat a v peci sušit."

"Osobo, vy jste snad hluchá, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"Nu, a po vysušení budem třít a po vytření vochlovat."

"Osobo, neslyšíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"Tak; nu, a po vochlování budem nadívat na kužele a příst."

"Osobo, co mi do toho, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"Až napředem pěkných tenkých přadýnek, budem soukat."

"Osobo, osobo, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"Až nasoukáme, budem tkát pěkné tenké plátno."

"Osobo, co je mi do plátna, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"až utkáme, budem bílit, až vybílíme, budem stříhat a šít košile, košilky, šátky a stužky, sukně a zástěrky."

"Osobo, cožpak si na uších sedíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti."

"A tak, co s tím budem dělat? - Nu, budem se do toho odívat a nosit se čistě bíle."

"Osobo, prosím vás, neviděla jste tudy jít děti?"

"Až to roztrháme? - Nu, pak to podpálíme, uděláme z toho troud. Nu, do troudu budem pak křesat tak dlouho, dokud vydá živou jiskřičku a boží ohníček ho nestráví. Boží ohníček rozejde se v dým, dým pak v povětří, a to je konec mojí řeči."

Osobo, já se vás na to neptal, ptám se vás, neviděla-li jste tudy jít děti."

"Děti, nu, to jste měl hned říct, bodejť neviděla, ba viděla, šly tamtudy tou cestičkou po polích, a přímo k tomu potoku, co ty vrby jsou. Ale už je nedohoníte, skákaly jako poštolky," při těch slovech ukázala žena dědkovi na opačnou stranu, než byla dříve děti poslala. Dědek to poznal, zlostí odplivnul a zpátky domů šel, a když odešel, i žena z pole zmizela a děti přišly domů.

Příloha III. – Violet Oaklander, Růžový keř

„Jaký druh růžového keře jsi? Jsi malinký? Jsi velký? Jsi bohatý keř? Jsi vysoký? Máš květy? Jestliže ano, jaké? (Nemusí to být růže.) Jakou mají barvu? Máš jich hodně, nebo jen pár? Jsi v plném květu, nebo máš jen poupata? Máš listy? Jaké? Jak vypadají tvé větve? Jaké jsou tvé kořeny? … Nebo možná ani žádné nemáš? Jestliže ano, jsou dlouhé a rovné? Jsou pokroucené? Jdou hluboko do? Máš trny? Kde jsi? Na dvoře? V parku? V poušti? Ve městě? Ve volné přírodě? Na dně oceánu? Jsi v květináči, nebo v zemi, nebo prorůstáš betonem? Nebo jsi dokonce uvnitř něčeho? Co je kolem tebe? Jsou tam nějaké další květiny, nebo jsi tam sám? Jsou tam stromy? Zvířata? Lidé? Ptáci? Vypadáš jako růžový keř, nebo jako něco jiného? Je něco přímo kolem tebe, třeba jako plot? Jestliže ano, co to je? Nebo jsi někde na volném prostranství? Jaký je to pocit být růžovým keřem? Jak to děláš, abys přežil? Stará se o tebe někdo? Jaké je teď počasí?“ (Oaklander, 2020, s. 47).

Příloha IV. – Eva, O perníkové chaloupce (formát A3, akvarel)

Příloha V. – Eva, Rozkvetlé keře (formát A3, akvarel)

Příloha VI. – Eva, My dva (formát A3, akvarel)

Příloha VII. – Hlavní prvky objevující se v obrázcích O perníkové chaloupce

	První sourozenecká dvojice		Druhá sourozenecká dvojice		
	Nela	**Klára**	**Julie**	**Martina**	**Eva**
Chaloupka	perníková, hnědá, bez oken, vlevo	selské stavení s perníkem, otevřená okna, vpravo	hodně barevná až jedovatá, vpravo nahoře	malá, hnědá, bez oken, asi není perníková, vpravo nahoře	hodně barevná až jedovatá, vpravo nahoře, jediná má komín
Děti	spolu, na cestě, J 15, M 12	spolu, na cestě, J 12, M 10	J na stromě, M dole vedle stromu, oba 10 let	J na stromě, M dole vedle stromu, J 10, M 9	spolu, na cestě, J mladší, M starší
Cesta	←, hnědá, široká, bahnitá	→, klikatá, hnědá	X	X	→, zužuje se, hnědá, široká
Les	hustý, asi jehličnatý	hustý, smíšený, děti jsou mimo něj	hodně hustý	rozmanitý, někde hustý, smíšený	hodně hustý, smíšený
Část dne	svítí slunce, ještě není tma, ale už se stmívá	u chaloupky svítí slunce, přes den	u chaloupky tma, u dětí světlo	odpoledne, bude se stmívat	tma, svítí měsíc, úplněk
Další postavy	X	ježibaba (dívá se z okna)	X	X	X
Zvířata	2 ptáci, 2 zajíci, 1 jelen	1 pták 2 zajíci	X	X	1 pták
Ostatní	sběr ovoce, košíček	sběr ovoce, košíček	sběr ovoce, košíček	hory, krmelec, pokoj	sběr ovoce, drobečky